

LAISVOJI MINTIS

FREE THOUGHT.

Mėnesinis iliustruotas Mokslo ir Literatūros Laikraštis, leidžiamas Bendrovės "Laisvoji Mintis" Chicago, Ill. ir Scranton, Pa.

Laiškai ir pinigai turi but siunčiami tokiu adresu: "LAISVOJI MINTIS," 1401 No. Main Ave., Scranton, Pa.

No. 8 Chicago, Ill. & Scranton, Pa., Rugsėjo (September) Mėnuo, 1910 m.

Application made for entry as Second Class Mail Matter at the Post Office at Chicago, Ill.

I METAI
1-st YEAR

Assistant Editor A. Olszewski 3252 So. Halsted St., Chicago, Ill.

MIKROSKOPAS.

Sveikos kiekvieno žmogaus akis gali įžiūrėti tolimus ir artimus daigtus. Kaip fotografijos aparatą reikia pagal atmušamųjų daigtų tolimo nustatyti, taip ir savąsias akis mes vienaip nustatom žiūrėdami į tolimus daigtus, kitaip — žiūrėdami į artimus.

Tą akies galę prisitaikyti prie matymo artimų ir tolimų daigtų vadiname *akomodacija*. Akies akomodacija nėra begalinė, — akis gali prisitaikinti prie įžiūrėjimo tik tokių daigtų, kurių spinduliai sueidami į akį sudaro kampą nemažesnę vienos minutės (1'). Toks kampas pasidarys, jai, padėkim, žiūrėsime į 100 kilometrų ilgio mėnesio kalnus, arba jai žiūrėsime į 1-15 milimetro trupinėlį, arti prie akies prikišę. Daigtų, iš kurių spinduliai sueina į akį labjau susiglaudusiu kampu, jau mes nebematome, vistiek ar tie daigtai bus toli ar arti nuo mus.

Kad padidinti kampą spindulių, sueinančių į akį iš tolimų daigtų, įtaisyta teleskopas (žiūronas), apie kurį jau buvo "Laisvosios Minties" No. 3 rašyta.

Dabar išpuola pakalbėti apie mikroskopą, kuris vartojamas įžiūrėjimui artimų, mažų daigtelių. Vardas mikroskopo paeina nuo dviejų graikiškų žodžių: *mikros* — mažas, nedidelis, ir *skopeijo* — žiūrėti.

Paprastuoju mikroskopu bus ir padidinantis stiklas, kuriuo sukcentravus saulės spindulius, galima, uždegti pv. papierosą, briežiuką, — toks stiklas padidina kokius 6 — 7 kartus bandomuosius daigtus. Jai par padidinantį stiklą žiūrėsma į kningą, tai mums išrodys, kad raidės lig ir atsitolino nuo mus, bet jos bus daug didesnės.

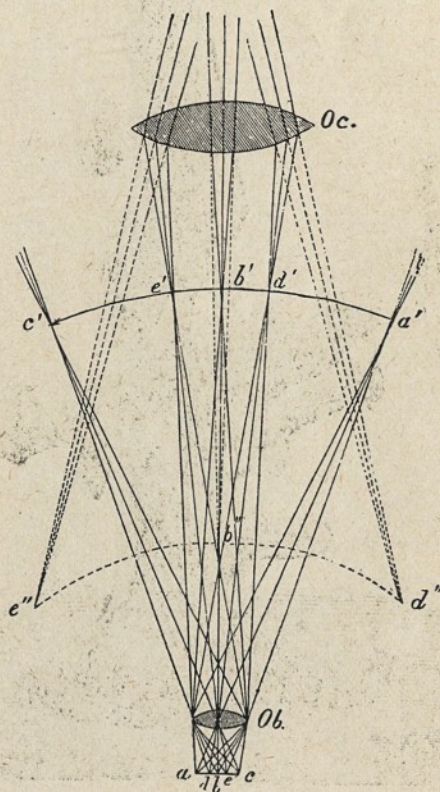
Dėlko gi stiklas padidina ?

Šviesos spinduliai visados eina tiesia linija, įeidami į padidinamąjį stiklą spinduliai persilaužia, bet nevienodai visose stiklo dalyse, nes stiklas ne lygiai visose vietose storas.

Mūsų akis žiūrėdama par padidinamąjį stiklą į daigtą, pačio stiklo nemato, tik regi būk spinduliai

išeina iš tolimesnio, bet kur-kas didesnio daigto.

Įrankis, kurį paprastai mikroskopu vadiname, susideda iš dviejų tokių stiklų.

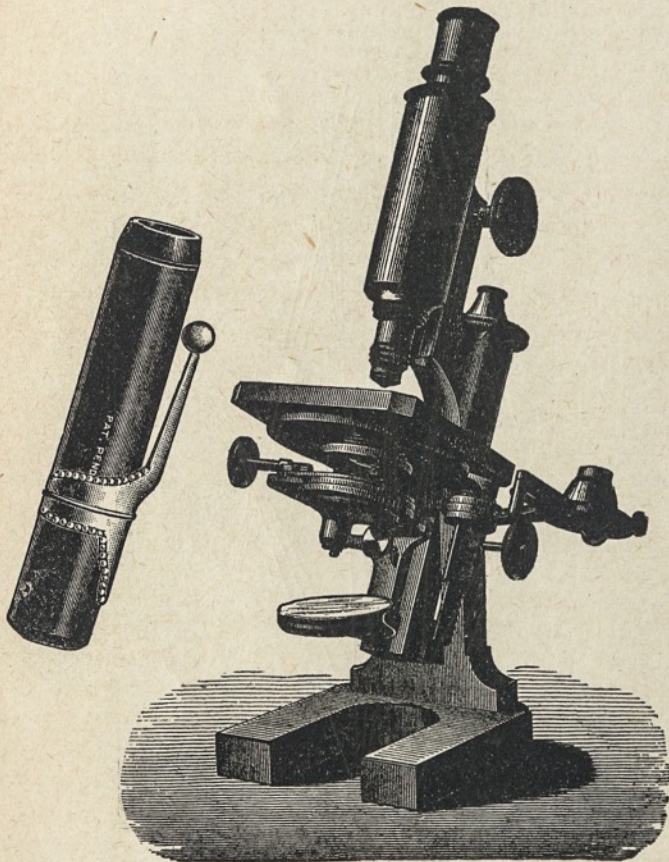

Pav. No. 1

Svarbiausioji mikroskopo dalis tai vamzdis su dviem stiklais — *objektivu* apačioj ir *okularu* viršuj. Preparatą*) dedame ant mikroskopo staliuko, apšviečiame jį iš apačios veidrodžio atmuštais spinduliais. Spinduliai kiaurai pereina preparatą *a d b e c* (ž. pav. No. 1), vieni iš spindulių persilaužia, kiti pasilieka preparate suturėti ir į objektyvo stiklą įeina nevienodas spindulių žiupsnelis. Objektivas (*ob.*) tai nedidelis apvalus smagiai išriestas stikliukas; spinduliai jame persilaužia ir sudaro mikroskopo vamzdyj

*) *Preparatu* vadiname atsakančią bandomui prirengtą daigtą.

smagiai padidintą preparato paveikslą. Padėję ties mikroskopo vamzdžiu ekraną pamatytumėm preparato paveikslą kojom augštyr. Jai vieton ekrano įstatytumėm pačiame vamzdžio gale daug didesniame pavipar jį žiūrētumėm į paveikslą $c' e' b' d' a'$, tai vietoj mažos vidurinės dalies $e' b' d'$ pamatytumėm dar vieną padidinantį stiklą — okularą (*oc.*) ir dale tą pačią paveikslo dalį $e'' b'' d''$. (Paveikslėlis No. 1). Taip išrodo veiksmas paprasto mikroskopo. Tokį maž-daug dviejų stiklų mikroskopą išrado 1590 metais (tai-gi 320 metų atgal) — *Jenssen'as*. Tada da nemokėta dirbti aiškūs stiklai; nemokėta gerai stiklu poliruoti, par tai mikroskopo padidinimas nebuvo didelis ir pats paveikslas buvo labai neaiškus. Paveikslas No. 2 parodo nesenu laikų mikroskopą.

Pav. No. II

Paskutiniųjų laikų mikroskopai labjaus painūs, bet jų pamatas tas pats: vamzdis su objektivu ir okularu, staliukas preparatui padėti, veidrodis šviesos atmušimui ir mikrometriškas gvintas mikroskopo nustatymui.

Dabar į vietą vieno stiklo objektivė ir okularė dedama po keletą, paveikslas tuomet esti daug aiškesnis ir labjau padidintas. Dabartiniai mikroskopai padidina 1000, 1500, geresnieji net arti 2000 kartų. — Toliau, kaip 2000 kartų nebebus galima padidinti, viena dėlto, kad tokiems mikroskopams beveik negalima būtų stiklų padaryti, — objektivas turėtų būti nedid-

desnis už aguonos grūdą, antra, kas svarbiausia, vis tiek negalėsime, žiūrėti daigtų smulkesnių už šviesos bangą t. y. 0,0005 milimetro.

Taigi niekadės nepamatymise atomų!

Tiesa, keletas metų atgal buvo išrastas t. v. ultramikroskopas, kurs neva padidinąs 2500 kartų, bet pasirodė, kad taip nebūta. Su pagalba to mikroskopo negalima žiūrėti iš ko susideda koks daigtas, tik daugiausia iš šalies apšvietus galima matyti, ar, paveizdan, vandenyj nėra mažų-mažiausių bakterijų, bet kaip sudėtos tos bakterijos, tuo mikroskopu nežiūrėsime.

Paskutiniaisiais laikais pritaikyta prie mikroskopo daug pagerinimų. Paminėsime svarbesnius. 1867 metais *Hartnak'ui* Paryžiuj atėjo į galvą tarp objektyvo ir preparato įleisti lašą alyvos. Mintis buvo labai gera, — spinduliams neberekėjo pereiti kad ir mažą, bet vis spindulius perlaužantį ir išmetantį oro sluogsnį. Alyvą gi galima buvo taip parinkti, kad ji beveik vienodai su preparato stiklu perlaužtų spindulius. Par tai paveikslas pasidaro kur-kas aiškesnis. Įpylimą lašo alyvos tarp objektyvo ir preparato vadiname *immersija*. Tai nepamainomas pagerinimas bakterijas bandant.

Dabar jau galima ir fotografuoti mikroskopo paveikslus. Tai labai didelė paspirtis mokslo bandymams. Nupaišyti matomąjį mikroskopę paveikslą ir daug laiko atimdavo ir paišinys retai budavo visose smulksmenose tikras ir ne kiekvienas galėdavo tai padaryti. Kitaip dabar — pritaikius mikro-fotografiją. Mažiausios smulksmenos lieka ant fotografuojamo stiklo. Fotografuojama maž-daug tokiu būdu.

Ties gulščio mikroskopo objektivu stato šviesą elektros lempą; tarp lempos ir objektyvo įstatomas preparatas. Spinduliai, perėję preparatą, įeina į objektyvą. Okularas iš mikroskopo išimtas, spinduliai iš vamzdžio įeina tiesiai į fotografijos aparatą. Nufotografuoti galima 1000 ir daugiau kartų padidintą preparatą.

Teleskopas aplėkė nesiekiamus plotus, jis priartino prie mūsų žvaigždes, padėjo žmogui žiūrėti į begalinę, susekti planetų, kometų ir žvaigždžių judėjimo įstatus, išaiškino saulės ir mėnesio aptemimus, išblaškė daug prietarų, padėjo pamatą astronomijos mokslui.

Mikroskopas, tas palyginamai nedidelis įrankis, vos 25 cm. augščio, atidengė išpradžių mokslininkams, o paskui ir visai žmonijai nematomą pasaulę. Dabar ir įsiveizdinti negalima, koks būtų skirtinas žmonijos gyvenimas jai nebūtų išrasta mikroskopo. Tik pagalvoime. — Prieš tris šimtus metų žmogus žinojo, pavyzdir, iš anatomijos tik tą, ką akim galima matyti, apie esybę vandenyj mažų nematomų gyvūnėlių jam ir į galvą neateidavo; jai, padėkim, valgomuosiuose daiktuose atsiradzavo kirmelaitės, galėdavo sau tą aiškinti

tig galybe kokios tai nematomos spėkos. Kaip apsi-
reiškia gyvantis žmogaus kūne, kas tai yra dūsavimas,
— galėjo jis tik spėti, bet nieko tikro pasakyti negalėjo.

Kitaip, virto, mikroskopą išradus. Žinoma, išpra-
džios mikroskopas maža mokslui tarnavo, gal par kokią
50 metų jis buvo tik pramogės ir pagražinimo daigtu.

Pirmas, kiek galima susekti, pasinaudojo mikros-
kopu mokslo bandymams — *Marcellus Malpighi* (1628
—1694 m.), profesorius Bolonjaus universiteto Italijoje,
paskui jis liko popiežiaus gydytoju.

Jis (Malpighi) bandė su mikroskopo pagalba žmo-
gaus kūną. Jam pasisekė gana gerai įžiūrėti inkstų
judėjimą, — inkstų komuoliukai da ir dabar tebe-
vadinami Malpighi'jaus kamuolėliais; jis gerai išbandė
odos ir blūznies (lat. *lien*) sudėjimą. Jis galūtinai
darodė, kaip kraujas žmogaus kūne bėga. Nestebė-
tina, kad Malpighi dabar vadinamas histologijos*) tėvu.

Kiek vėliau Holandijos mokslininkas *Antanas van*
Lecurvenhoek (1632—1723 m.), suranda vandenyje lig
tol nematomus gyvūnėlius ir aprašo keletą bakterijų.

Tie vyrai savo išradimais pradėjo naują epoką,
gamtos moksluose — mikroskopinę epoką.

Par aštuonioliktą šimtmetį nematome didesnių iš-
radimų, padarytų mikroskopo pagalba, ir tik pagerinus
mikroskopą XIX šimtmečio pradžioje prasideda spar-
tus visų gamtos mokslų žingimas pirmyn.

Paminėtini Schleiden'o ir Schwann'o atradimai.
1838 m. *Schleiden'as* išrodė, kad augmenys susideda iš
mažų *narvelių* (akelių, kamarėlių, lot. *cellula*), augmuo
tai kompleksas mažų narvelių. — Metais vėliau
Schwann'as išrodė, kad ir žmogaus ir kitų gyvūnų kū-
nai sudaryti iš panašių mažų narvelių. — Buvo da-
rodyta, kad kiekvienas narvelis gana savystoviai gy-
vena. Atsivėrė naujas plotas mokslininkų akims; kad
supratus, kaip apsiereiškia gyvybė visame kūne, rei-
kėjo pažinti gyvybės apsiereiškimui atskiruose narve-
liuose.

XIX šimtmetį atrasta daugybė vieno narvelio
gyvūnų, pradėtas tokiu būdu mokslas apie *protosoa*
(vieno narvelio gyvūnėliai).

Pasteur ir *Koch* padeda pamatus bakteriologijai.
Daugybė seniau nesuprantamų ligų dabar išsiaiškina:
atrasta pas žmogų daugybė parazitų ir bakterijų, su-
sekta, kad ir sifilis — tai vis parazitų darbai; atrasta,
kad karštinės, pasiutimas, paskutiniaisiais metais su-
sekta, kad sifilis — tai vis parazitų darbai; atrasta,
kad džiova, tymai, paprastosios karštinės, difterija, kar-
bunkulas ir t. t. — tai bakterijų darbai.

Bakteriologija naują pasaulę atidengė: ji išaiš-
kino, pav. alkoholinę ir uksusinę fermentaciją, pieno

rūgimą, sviesto sugedimą ir t.t. — tai vis esąs vai-
sius bakterijų užsiveisimo. Jai pasiseks mums su-
rasti ginklą prieš neskaitlingas bledingąsias bakterijas,
tai bakterijas vadinsime geriausiais žmonijos draugais.
Daugalį bakterijų jau galima padaryti nekenkiančio-
mis. Lieka neišrištas klausimas, kaip naikinti žmo-
gaus kūne džiovos bakterijos, — metai iš metų, diena
iš dienos laukiame tą klausimą išrišant.

Išsiplėtojus XIX šimtmetį histologijos mokslui,
suradus visų gyvūnų kiaušinukus ir sėkles, nauji
pamatai liko padėti embriologijos*) mokslui.

Fiziologija**) stojosi ir gi ant savystovių kojų.

Patologija***) dabar visų pirma atkreipia akį į
ligos permainas atskiruose narveliuose. Jai taikinami
nauji vaistai, tai pirmiausia žiūrima, kaip jie veiks
pavieniuose narveliuose. Nauji keliai atsirado zoolo-
gijai ir botanikai.

Ir kas gi iš gamtos mokslininkų dabar mikroskopo
nevartoja! Jis yra kasdieniniu įrankiu kiekvieno be-
simokinančio gamtininko, o da labiau mediko. Kas
dien vis daugiau jį ir gydytojais vartoja. Net chemikai
be jo neapseina.

Augštas mokslo mūras, kurį par XIX šimtmetį
pastatė gamtos tyrinėtojai atliktas su mikroskopo pa-
galba.

Evoliucijos teorija (Darvino ir kitų), tas suve-
dimas visų pirmojoje XIX šimtmečio pusėje žinomų
mokslų — tai vaisius darbų su mikroskopo pagalba.

* * *

Naujan gyveniman įvedė mus mikroskopas, išaiš-
kino seniau pastatytus klausimus, bet daug ir naujų
pastatė. Atidengė bakterijas, narvelius; išrodė, kad
narvelis susideda iš protoplazmos, chromosomų ir li-
nikos, išrodė, kaip narveliai persidalina; žinoma jau,
kad gyvybės apsiereiškimui reikia jieškoti kiekviename
narvelyje; bet, kaip ta gyvubė narvelyje apsiereiškia?
iš ko, chemiškai imant, susideda gyvoji plasma? kaip
narvelyje iš negyvo maisto pasidaro gyva plasma? ir t.t.
dar neišaiškinti ir neištirti klausimai.

Šių dienų ir ateities mokslinčiai da gerai galvas
palaužys, bet ar bus viskas aišku? Juo toliau žengia
mokslas, tuo daugiau naujų klausimų atsiranda, tuo
daugiau ateinančiai tyrinėtojų kartai darbo. Galo nie-
kados nebus, o jai ir atrastumėm galą, tai nebebūtų
siekiama prie tiesos, nebebūtų ir gyvenimo. P. M.

*) Histologija — arba mikroskopinė anatomija, moks-
las apie organų sudėjimą ir tas kūno dalis, kurias tik par
mikroskopą galima matyti.

*) *Embriologija* mokslas apie gymius (embrionus).

**) *Fiziologija* — mokslas apie gyvybės apsiereiškimus.

***) *Patologija* — mokslas apie ligas.

J. Šliupas.

Muravjevo Gadynė Lietuvoje.

Išliuosavimas nuo baudžiatvos. Lenkmetis ir jo pasekmės.

Kas-gi dėjosi Lietuvoje? Lietuviškųjų gubernijų general-gubernatoriumi buvo caro ištikėtinis Nazimov. Bruzdėjimui kylant, jis šnipinėdavo šalį par savo serėną Miasojedovą ir par podriadčiką žydą Alpatovą.

Lietuvoje stovėjo viena peščių ir viena kavalerijos divizija, 2-ra Gardino rėd., o Minsko rėdyboje 3-čia divizija pėstininkų. Kad bent Lietuvą nepaleidus iš savo nagų, valdžia veikia pasiuontė Lietuvon 2-rą gvardijos pėstininkų diviziją (bet nepoilgam juos perkėlė Lenkų Karalystėn). Kareivija koncentravosi miestuose, iš kur tik ekskursijas darė, Bet daugelis net officierų, pametini maskolių armiją, ėjo į miškus formuotų maištininkų būrius. Kuningai visur vadovavo propagandoje ir visus ragino maištan.

Civiliškus urėdus užiminėjo lietuviškiejie lenkai. Štai ką rašo Muravjevas: "Manifestas 19 d. vasario (3 kovo) 1861 m. apie išliuosavimą valsčionių nuo baudžiatvų, dėlei valdžios silpnumo, nebuvo net įvykdintas. Dar pradžioje 1863 m. daugiausia valsčionis ėjo lažas, ar mokėjo par dideles čyžes ten, kur jau baudžiatva buvo panaikinta. Pasrednikai (taikos teistojai valsčionių reikaluose), visi išrinkti iš vietinių ponų, iš didesnės dalies buvo agentais bunto, o net slaptais jo vadais; pavietuose ir miestuose surengiami buvo suvažiatavimai ponų ir pasrednikų bendram susitarimui apie suorganizavimą maišto ir kaip įtraukti į jį valsčionius. Vilniun pakviesti buvo veik visi ponai ir pasrednikai vasaryje 1863 m. neva svarstymui klausimo apie valsčionius. Bet tame suvažiatavime, kaip ir tolygiame susirinkime Kaune, padėta papėdė kaslink maišto. Abi partiji, taip vad. Raudonoji ir Baltoji, susivienijo; išrinko po 2 delegatu į gubernijų ir pavietų miestus, tie pasiuontiniai turėjo šnipinėti maršalkų šlėktos ir pačios vyresnybės darbus.... O manifestacijos atsikartojo visur nuo 1860 iki 1863 m. bažnyčiose, ant gatvių, liaudies pasilinksminimuose ir visur, kur tik buvo galima. Rinkosi šimtai ir tūkstančiai liaudies ir giedamos buvo giesmės apie išvadavimą Lenkijos nuo jungo Maskolių su pridėcku visokių keiksmų. Įsteigtiejie pagal vidaus reikalų minystro įnesimą policijos teismai, susidedantie iš tų pačių ponų, buvo tik pajuokimui, ir atrodymui valdžios neįgalėjimo. Policijos urėdninkus, išdrįsusius pranešti valdžiai apie tokius susirinkimus, minia mušo ir apdergtus išmėtinėjo

iš bažnyčių ir tolygių vietų. Kad vienąsyk general-gubernatorius rįžosi suimti kelis gymnazijos mokytinius už giedojimą himnų bažnyčioje, tytveika moterų visokių luomų atėjo pas jį palociun, juos išvalnytų. General-gubernatorius priverstas buvo pasitraukti į vidaus grinčias ir po pertraktacijų suimtiejie tapo paliuosuoti, o moters išsiskirstė, išgirdusios, kad liepta atvežti šmirkštynės....

"Ukazas 19 d. vasario (3 kovo) buvo valsčionims išguldytas nelemtai. O sudarant "ustavnąją gromatą", atėmė nuo jų geriausias žemes, ir parokavo dideles čyžes, žymiai perviršyjančias jų išteklių. Skelbė valsčionims, kad tuomi pasibaigia monarcho mylista ir liuosybė ir žadėjo jiems dovanoti visą žemę be jokių pagalvių, jaigu tik eis į maištą ir gelbės lenkiškajai valdžiai; tuomi tarpu valsčionis, nemokėjusius tų didelių čyžių kuouršiausiai baudė, kišo į kalėjimus, o nesumani vyriausioji vietinė valdžia, pranešant pasrednikams ir ponams, siuntinėjo kariumenę ramdytų tariamus valsčionių buntus."

"Pradžioje gegužės 1863 m. dar Nazimovo laikuose, didesnė pasrednikų ir pavietinių šlėktos maršalkų dalis, taip-gi tūli lenkiškiejie urėdninkai pasidavė į dimisiją. Tuose atsistatydinimuose pavartota putnų išsitarimai ant valdžios toje prasmėje, būk valdžia siundo valsčionis prieš ponus ir rengia Galicijinę skerdynę. Todėl pasrednikai, šlėktos maršalkai, o tame skaičiuje gubernijališkiejie, Gardino Starzenskis ir Minsko Lappa, skaito netinkamu dalyku tarnauti tokiai valdžiai; tikruoju jų siekiu buvo sukurstyti ponus prieš valdžią ir prilenkti juos prie uolesnio sąveiksmo maište, kurio vadais buvo jie patįs."

Maskolių vyresnybės jau kaip ir nebuvo. Tautiškoji Valdžia manifestu 22 d. sausio 1863 m. apskelbė visatiną laisvę ir lygybę, taip-gi pripažino dar, kad žemė, kurią valsčionis turėjo pagal čyžės ar baudžiatvų įstatymus, tapo jų savastimi, jų amžina tėvonija. "Pirmoje tuojaus atviro pasikėlimo dienoje — sako Manifestas 22 d. sausio, šaukdamas tautą į ginkluotąjį maištą — pirmoje šventos kovos valandoje, Centrališkasai Tautiškas Komitetas apskelbia visus Lenkijos sūnus, be skirtumo tikybos ir gimimo, kilmės ir luomos, liuosais ir lygiais šalies ukėsais. Žemė, kurią žemdirbė liaudis turėjo čyžės ar baudžiatvų tiesomis, tampa nuo tos valandos be išlygų jos savastimi, amžina tėvonija: nuskriaustiejie savininkai gaus atlyginimą iš visatinų viešpatystės funduų. O visi grintelninkai ir išdirbėjai, įstojantiejie eilėna šalies apgynėjų arba — jaigu garbingai numirtų kovoje — jų šeimynos gaus iš tautiškųjų lobių apdirbtos neprietelių žemės sklypą." (Muravjev).

Kad vėliaus palivarkinė šlėkta prisidėjo prie maišto, naujai suorganizuotoji Tautiškoji Valdžia dekretu 10 d.

gegužės patikrino Lietuvos ir Rusijos liaudžiai, suvienytai su Lenkija, erdviausią plėtojimąsi jų tautybės ir kalbos; šiaip maišto papėdė pasiliko ta pati, kaip ir pirma, būtent:

a) Iškovojimas ir patikrinimas pilningo nepriklausumo Lenkijos, Lietuvos ir Rusijos žemių,

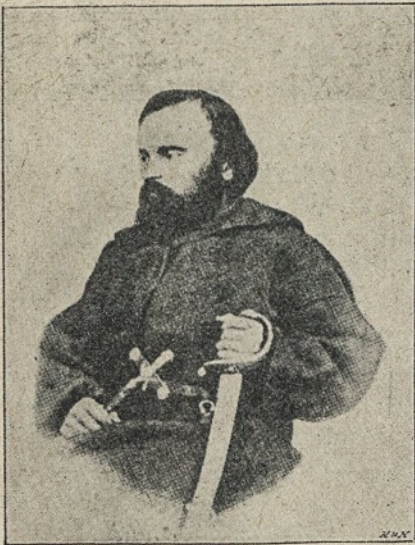
b) Suteikimas savasties valsčionims Lenkijoje, Lietuvoje ir Rusijoje sulyg dekreto 22 d. sausio š. m.

c) Lygybė akyvaizdoje įstatymų visų Lenkijos, Lietuvos ir Rusijos gyventojų, be skirtumo luonos ir tikėjimo.

d) Patikrinimas subrolintoms Lietuvos ir Rusijos gentėms, susivienijus su Lenkija, erdviausiojo plėtojimosi tautystės ir jų kalbos.

e) Pripažinimas Lietuvos ir Rusijos dalimis suvis lygiomis su Lenkija ir drauge su ja vieną Lenkijos viešpatystę sudarančiomis."

Kaimai ir girios buvo maištininkų rankose. Jie visur, net Vilniuje, turėjo savo vyresninkus; pavietų miestuose, aprubėms ir parapijoms perdėtinius, o gubernijų miestuose pilningą civylišką valdžią; minystrai, kariškai revoliucijiniai tribunolai, policija, žandarmėrija, žodžiu saktant, visa organizacija, kuri be kliučių veikė visur, rinko būrius, tūlose vietose net organizavo reguliariškąją kariauną, apginkluodino ją, statė maištą, rinko rinkliavas maištui; tas viskas darėsi atvirai" (Muravjev). Lenkai reikalavo, kad Lietuva būtų prijungta prie nepriklausingos Lenkijos. Revoliucijonieriai laukė išsėsiant prancūzų kariumenę Kurše ir Kauno gubernijos ribose.

Kun. A. Mackevičius.

Antroje pusėje balandžio 1863 m. grovas Pliateris atmušo transportą su ginklais pas Duenaburgą. Sentikiai (starovierai) antpuldinėjo dvarus šlėktos (jie stovėjo viešpatystės lobių ministerijos žinioje) ir suėmė

Pliaterį. Tokiu būdu jie sutramdė maištą Duenarburgo ir Rėzeknės pavietuose. Generolas Zielėnai ypačiai tuokė valdžią griebtisi už aštrių priemonių prieš maištą. Valdžia pasiuntė pulką ulonų su generolu Dlotovskiu; žinoma, Pliateris tapo nuzūdytas. Tad vyresnybė paskyrė Muravjevą diktatoriumi Lietuvos, jis pakeliui Duenaburge sustojo ir Zarasų bei Dzisnos pavietus priskyrė prie aprubės, kurioje veikė gen. Dlotovskij.

Mikolas Nikolajevyčius Muravjev'as, užsipelnęs Lietuvoje vardą Koriko (Viešatel), buvo buvęs vicegubernatoriumi Vytebske ir gubernatoriumi Mogyleve; jo rūpesčiu ten panaikintas tapo 1830 m. Liet. Statutas ir įvesdinta maskoliškoji kalba teismuose ir administracijoje. 1831 m. jis buvo prie vyriausiojo vado gr. Tolstojaus, kurs pavedė jam civyliškus reikalus vesti laike Lenkų maišto. Tarp 1831-35 m. Muravjevas buvo gubernatoriumi Gardino. 1835 m. caro Nikolajaus tapo perkeltas į Kurską karišku gubernatoriumi, kad sutvaikytų Kursko guberniją, kur kilo riaušės laike šlėktiškų rinkimų. Grovas D. N. Bludov tikrina, kad Muravjevas tuomet neturėjo *ni foi, ni loi*, o nuo 1856 m. tapo ultra-pravoslavisku. Galop 1861 m. jis pasitraukė iš viešpatystės lobių ministerijos, ir kovo mėn. 1862 m. iškako į užrubežį gydytusi. Sugrįžo rudenį 1862 m., ir vis dar skaitėsi viešpatystės tarybos ir finansų komiteto sąnariu. 1 d. gegužės 1863 m. caras Aleksandras II paskyrė general-gubernatoriumi 6 šiaurvakarinių gubernijų (2 Baltarusijos ir 4 Vilniaus general-gubernatorystės) ir vadovu kariumenės, kad numalšintų ten maištą ir atvestų viską tvarkon, duodamas jam tiesą veikti pagal tikslą.

Štai kaip N. G. Černyševskis apibūdina Muravjevą, kada jis (1860) dar tebebuvo viešpatybės lobių minystrų:

"...Par duris įsivertė žema, dar ne suvis nukaršusi, panėšinti į žmogų massa.

"Įsivertė, — dėlto kad ji neėjo, o virste virto, augštai keldama kelius ir švaistydama, jais į šonus su pastanga mosuodama ir rankom, skėtriojančiom toli nuo kūno, lyg kad būtų po pažastimis pakišta buvę po arbužą, sukinėdamasi visu kūnu su išpurtusiai ištemptu pilvu, sukinėdamas ir galva su nudribusiais žandų lašniais iki pečių, su pusiau išžiodžia, seiliuota burna, pamainais susičiaupiančia ir išsišiepiančia prie kožno šniokštimo ir šnarkštimo, su švininēm, pasriuvusiom taukais, vos pramerktom akutēm. Teisybė, taip nutukusiam žmogui nėra galima turėti plavią, lengvią eiseną; vienok kiti, retkarčiais užtinkami tokie jau storungiai moka vaikščioti, nors ir nerangiai; vis-gi žmogiškai; moka todėl, kad atsimena savo stubliškumą, stengiasi, kad tas nedarytų per daug bjurios įspaudos. Muravjevas buvo visiškai be ceremonijų. — Matant jo mielus tursavimus, girdint jį šnarpščiant ir šniokščiant, galima buvo tik stebėtis iš to, kad jis vilkėjo

kareivišką švarką, o ne trinity vilnonį chalatą: kaip-gi tad pasidabino kareivišku aprėdu nutukęs mėsininkas?

“Be mažiausios abejonės, tai buvo persirengęs mėsininkas. Iš veido negalima buvo neatspėti. Ne tai, kad jame atsispindėtų kraulakumas ar gresnumas (žestokost’); bet jame nesimatė jokios žmogiškos reikšmės, — net nė idiotiškos, nesa ir paikšo veide esti šokia-tokia, nors labai silpna ir iškraipyta žmogiškos sąmonės liekana; o šitame gymyje buvo pilniausia besumonė, karvės besumonė, nė maž ne gresmi — nė kiek ne nelaba, tik suvis bejausminga. Nė kromininkas, nė smūklininkas, nė pralobęs muzikas — pavirstantieji kartais į tokius sutukėlius, nepraranda sąvokos iki tokiam laipsniui: jie mato žmones ar gamtą, tatai palaiko sąvokos pėdsakus ant jų gymio. Tiktai mėsininkas, — žmogus nesizvalgęs nė į žmones, ne į gamtą, o žiūrėjęs vis tiktai į galvijus ir galvijus, tegalėjo įgyti tokį veido išreiškimą, kokį turi galvijas.

“Ir tokis krauju padažytas veidas! Mėsininkas tai ne kraugėrys. Ne, jis negeria kraujo. Jis tik kvėpuoja jo kvapsniu, — ramiai, be skaugės, — ir su nauda savajai sveikatai! kvėpuoti kraujo kvapsniu, tai labai sveika. To dėlei, kaip neapaugtų taukais mėsininkas, jo gymis dega žydinčių kruvinu šviežumu. Pas kiekvieną kitą taip suriebėjusį nutukėlį, veidas turi lašinių spalvą, gelsvai palšą; pas šitąjį lašiniai persigėrę šviežiu krauju, kurio jis prisidvėsavo. Nėra abejonės, tai mėsininkas.”

Tai-gi tas mėsininkas kaipo neapribotas niekieno nekontroliuojamas ponas gyvasties, sveikatos, garbės, liuosybės ir lobių kiekvieno ir visų atskirai, atvyko 14 d. gegužės į Vilnių “malšintų — kaip pats sako — lietuviškąją šalį, baustų kreivaprisiekius krauju ir mirtimi”. Ant rytojaus liepė persistatyti urėdninkams, kuningijai ir luomoms; grasindamas persekiojimu bunto ir intrigos, jis reikalavo, kad jam gelbėtų visame. Visi tylėjo. Tik vyskupas Adomas Krasinskis, nusišypsodamas, atsiliepė: “Kokis čia maištas? Tai tik vaikymas keletos dešimčių nelaimingų riaušininkų; juos, kaip zuikius, kariumenė medžioja po gires”. Kad žandarų generolas Hildebrandt pasiskundė ant gen. Dlotovskio, kam jis be reikalo sentikius (starovierus) glostas, kurie tik maištą kelia, Muravjevas liepė jam nutilti, nesiguosti ant maskolių, ir važiuoti sau į Peterburgą, kaipo atstatytam nuo urėdo.

Kareivija akiai klausė Muravjevo, ypačiai kada tasai liepė “niekur neapsileisti lenkais, kurie išdrįstą jiems sugrubijonyti; kiekvieną, kurs taip padarytų, tuojau suimti ir vesti pas komendantą”.

Išdirbo plačią instrukciją vietinėms valdžioms (24 geg. 1863). Visą šalį padalino į kariškas sritis, o tas

P. SUZINAS.

Pirmoji lenkmetyje Muravjevo praryta auka.

į aprubes; tų aprubių vyresninkams davė pilnas tiesas ant gyventojų.

Užvesdino ypatingą policiją Vilniuje, tame “arsenale ir sankrovoje ginklų maištininkams”, iš kurio kasdien po 40 ar 50 žmonių bėgdavo pas maištininkus. Muravjevas liepė plėsti nuo namų savininkų, meisterių, restuaratorių ir kitų ypatų po 10 iki 25 rublių baudos už kožną pabėgėlį, nors reiktų parduoti ir paskutinis baldas. Klioštoriai ir Romos kuningai moka po 100 rublių, o pasiantrinus pabėgimui, dusyk tiek. Už dėvėjimą gedulių — 25 rub. baudos, o pasiantrinant — 2 syk tiek. Tuomi Muravjevas giriasi suvaldęs revoliucijiškąsias lenkų manifestacijas.

Kalėjimai buvo pilni “maištininkų”. Svarbesnius Muravjevas liepė tuojau Vilniuje ant turgavietės, pušiaudienyje, pakarti prie trukšmo bugnų. Bėgyje savaitės sušaudė du kuningu. Verksmas mieste buvo didelis, tūli išbėgo iš miesto. Kad vyskupas Krasinskis

neapsiēmē drausti kuningus nuo maišto cirkuliaru, o ketino keliauti į maudynes Dubbelnan, tapo žandarų Duenaburge areštuotas ir išsiųstas į Viatką (iš kur tęsgrįžo 1883 m.; mirė Krokuvoje 1891 m.). Kalėjime buvo kapitonas gen. štabo Sierakovskis, sužeistas, kurį 4 d. gegužės buvo sumušęs pas Birzius gen. Ganieckis, vadas Suomų pulko, ir bajoras Kolyška; Muravjevas abudu liepė — pakarti.

Lietuvoje ir Žemaitijoje buvo susirinkę būriai, atsirado kilti vadai, net iš valsčionių, kaip Povilas Suzinas, Adomas Bitis, Dickvis, Gugis, Puidokas, Liudnevychius ir daugelis kitų. Liudvikas Norbutas ir kun. Antanas Mackevyčius atsižymėjo Žemaitijoje; Konstantas Kalinovskis, Boleslavas Kolyška ir Zygmantas Sierakovskis (Dołęga) Lietuvoje, Valeras Vroblevskis Gartiniškiuose. Romualdas Traugut Pinskiškiuose. Albertus laimėjo didesnę pergalę Labanoros giriose arti Švenčionių Lietuvoje. Buvo ir daugelis kitų būrių, bet neatstovėjo prieš spėką. Raseinių pavieta veiklus buvo kap. Stanevyčius, o Telšių — kap. Bagdonavyčius, kaurio kapelionu buvo "Robak'as" (šiandien mums žinomas kun. V. Dembskis), už kurio galvą Muravjevas siulė 5000 rublių. Priminus apie "Robaką", negalima užtylėti apie gerai žinomą ir dabar senų žmonių minimą mūšį ties Pakapiais, kuriame žuvo apie 500 kazokų, jų tarpe ir Šeremetjevas; gi iš maištininkų aukų nebuvo. Maištininkų būrį vedė b. armijos oficerius Ličkunas, kaip instruktorius, ir "Robakas", organizatoriaus urėde. Po šitam mūšiui ir apkainuota "Robako" galva, kaipo Šeremetjevo mirties pirmučiausio kaltininko.

Pamatęs, kad ginklu neįstengs nusmaugti kuningų ponų ir smulkiosios bajorijos palaikomą maištą, Muravjevas užmanė slėgti ponus, kurie priglaudė maištininkus ir susekti slaptąją šalies organizaciją. Sugaubęs pavietų valdžią rankose kariškųjų vyresninkų, Muravjevas įsteigė tyrinėjimui kariškas komisijas visuose pavietuose ir gubernijų miestuose; jos šnipinėjo visų darbus. Liepė suimti tuos, kurie priglaudė maištininkus, statė jiems duoną, ginklus ir piningus. Mieste apsigyvenusiems ponams liepė namon važiuoti, sergėti savo girias ir žemes nuo maištininkų po gresme kariškojo teismo. Po to jau ir valsčionis ėmė lengviau atsikvėpti nuo baimės ir gelbėti vyresnybei vaikant klejojančias dar giriose maištininkų gaujas. Veikiai taip-gi galima jau buvo iš pačių valsčionių sudaryti ginkluotas kaimų sargybas, gelbėjusias kariuomenei galutinai išnaikinti maištininkus."

Muravjevas rįžosi atstatyti visus urėdininkus, pasidavusius į dimisiją; "o tuos pasrednikus ir pavietų maršalkus, kurie pasakę buvo putnius išsitarius arba kurie buvo patėmyti slaptuose suvažiavimuose ir suokalbiuose prieš vyresnybę, liepė areštuoti, pristatyti į gubernijų miestus po aštria policijos prie-

žiūra; kaltesniuosius laikyti po sargyba ir atiduoti kariškamjam teismui. O urėdus valsčionių reikalaums visose keturiose taip vad. Lietuviškose gubernijose, kaipo veikiančius su skriauda vyresnybės ir slėgiančius valsčionis, liepė galutinai uždaryti; gynimą valsčionių nuo priespaudos ponų pavedė kariškiems vyresninkams ir pavietų policijai, kurią laipsniškai užpildė maskoliškais urėdninkais".

"Toks pasielgimas su ypatomis, kurios maištiškame sutarime pasidavė į dimisiją, sukeldino visatiną nuogandą. Daugelis įtariamų pasrednikų ir maršalkų ištremta į tolimas gubernijas, o jų lobiai užsekvestruota; kiti pasiliko kalėjime iki pabaigsiant jų bylas teismiškai. "Minsko gub. maršalkas Lappa tapo sumintas, atvežtas į Vilnių ir išguitas į Permės guberniją. Gardino gub. maršalkas, gr. Viktoras Starzenskis, atvežtas į Vilnių; buvo laikomas kalėjime ir atiduotas kariškam teismui. Starzenskis turėjo protekciją Valujevo ir kn. Dolgorukavo; jis "vidaus reikalų minystrui buvo įteikęs projektą atkelti Lietuvą, atskyrus nuo Rosijos, o prijungus prie Lenkijos; tikrino, kad tik tokiu būdu tebus galima nuramdyti patenkantį jau nuo trejų metų bruzdėjimą šalyje". Net carui Carskoje Selo'je jis skaitęs savo projektus ir 1862 m. lydėjęs carą Moskvon. Žinoma, lenkai į jį žiūrėjo kaip į savo gelbėtoją. Vasaryje 1863 m. Starzenskis išmetinėjo carui ir vidaus reikalų minystrui laiškuose, kam valdžia sužadinsi demokratiškąjį gaivalą, kursanti valsčionius prieš ponus, ir kam persekiojanti šalyje lenkiškąjį gaivalą, net panaudodama ginkluotą spėką. To dėlei jis negalys valdžiai toliau tarnauti. Minystras paliuosavo jį nuo tarnystos su sąlyga, kad pasilikty gyventi Gardinē. Nazimovas, nors matė Starzenskį ėsant pavojingą, nieko neįstengė jam daryti. Muravjevas atidavė jį kariškam teismui Vilniuje, kurs nuteisė jį į sunkius darbus; dėlei jo įtekmės Peterburge, Muravjevas pasmerkė jį išsiuntimui į tolimas gubernijas, išsėdėjus drutvietėje vienerius metus. Peterburgas paskyrė jam sėdėti Bobruisko drutvietėje, o paskui išsiuntė jį į Voronėžiaus guberniją, už ką Muravjevas savo "Pamiatnike" labai pustyjasi.

Augustavo gubernijoje "formavosi reguliariška kariuomenė" maištininkų. Pas Muravjevą atvykusi Zyplių valsčiaus (Naum. pav.) deputacija 6 d. rugpjūčio su keliais tūkstančiais parašų, prašydama, kad gintų juos nuo maištiškų barbariškumų. Caras tad liepęs Muravjevui priimti Augustavo guberniją savon valdžion. Spalių mėn. 1863 m. karalystės valdžia pavesta grovui Berg, o Vielopolskis paleistas nuo tarnystos išvažiavo į užsienį. Berg priėmė Muravjevo veikimo sistemą, kario valdžion dabar dar pavestas tapo Lumžos pavietas.

Už lietuvių nusilenkimą, Muravjevas parodė — anot "St. Pet. Viedom." (No. 312, 1898) — savo

ypatingą malonę: 1) Leista buvo lietuviams prie maskoliškos kalbos mokinti ir lietuviškos, o taip-gi išguldėti lietuviškai katechizmą ("Sborn. rasporiaženij Cylova, š. 227). 2) Mariampolės gymnazijoje beveik par ištisą mėnesį vieton lenkiškai buvo išguldoma lietuviškai; iki nebuvo galūtinai užtvirtinta maskoliškoji kalba. 3) Buvo paketinta išleisti lietuvišką laikraštį, bet tai nėsą įvykę nėsant žmogaus, užtektinai mokačio lietuviškai. O kur Joniškėlių parapijinis mokytojas Ivinskas? Rinko-gi jau medžiagą žodynui ir

danka, neatsirado, ir tas užmanymas netik neprigijo, bet dar pagamino daug nelabų ir maskolių reikalams negeistinių pasekmių.

Vilniaus gub. šlėktos maršalkas Domeika buvo dviveidis: tarnavo vyresnybei ir revoliucijai. Nuo valdžios par velykas gavo orderį šv. Stanislavo I klasos; kad revoliucijos valdžia liepė jam atsitraukti nuo urėdo. Nukakęs į Peterburgą prašėsi dimisijos dėlei maištininkų persekiojimo. Muravjevas liepė jam pasilikti ir tuomi parodyti, kad stoja už vyriausybę.

Kun. Robak.

dainas Ant. Juškevyčius, gyvas dar buvo ir S. Daukantas! Pasikakinę pirmu pasisekimu padoniausiųjų jausmų tarp lietuvių 6 d. rugpjūčio ir 6 d. rugsėjo 1863 m. maskoliai Vilniuje gerėjosi išsvajotu Nilferdingo ir Mikuckio užmanymu apie pritaikymą sloveniškai maskoliškojo alfabeto prie lietuviškos kalbos. Rašytojų lietuvių, norinčių rašyti maskoliškąją Graž-

Apie jį susisprietė ratelis priešingų maištui ponų.

Galop birželio mėn. maištas ėjo silpnyn: dalis vadų suimta, kiti išbėgo į užrubežį. Valsčionis dėlei darbų išsiskirstė namon. O Vilniaus šlėkta rengeši prašyti susimylėjimo vyresnybės. Muravjevas atsiliepime žadėjo dovanoti visiems praščiokams, kurie sugrįžs namon ir padės ginklus; o kaimų bendri-

joms liepė priziūrėti ponus ir jų urėdus, ar nedalyvauja maište. Liepė daryti surašus ponų ir kitų, ir tēmyti, kad niekas be pašortų neišsidangintų, ypačiai kuningai, grasindamas didelėmis piningų baudomis. Liepė imti kontribucijas nuo tų ponų ir kaimų, kurie duoda slėpynę maištininkams.

Galop liepos mėn. 1863 m. užrubežinių reikalų minystras Gočakov, matydamas Rosijoje kylant patriotizmą, o smarkų malšinimą maišto Lietuvoje, rįžosi energiškoms notomis atsikirsti prieš reikalavimus Europos viešpatysčių, kurios beveik buvo pripažinusios Lenkų nepriklausumą. Maravjevui-gi iš Rosijos ėjo padėkavonės nuo popų, ponų, šventi abrozai, o iš Europos bevardžiai laišškai su keiksmiais ir grasinimais mirties, karikatūros, kartuvės ir t.t.

Napeleono III reikalaujamas generališkas kongresas neįvyko.

Liepos mėn. daugelis žmonių sugrižo namon. Burių vadai patįs paleidinėjo kitus ant darbymetės. Revoliucijinei valdžiai liepiant, buriai dalinosi į tuntelius, po 20—25 žmonių, kurie giriose slapstydamiės gąsdino gyventojus; “kariantieji žandarai” varėsi girion ir ten karstė prielankiuosius valdžiai.

Ant to štai kuomi Muravjevas atsakė: iš padugnių naikinti ponų dvarus ir šlėktos sodybas, kur radosi “kariantieji žandarai”, o kaimus, dalyvavusius maište, iškeldinti į Siberiją. Pagautus-gi maištininkus iš mažųjų burių ant vietos sušaudyti liepė. Kaimai su aprube ant 10 iki 15 verstų aplinkui, kurie apie maištininkų buvimą nepranešė arčiausiai kariumenės kamandai, turėjo mokėti dideles kontribucijas.

Tad 27 d. liepos 1863 m. Vilniaus gub. ponai įteikė Muravjevui adresą par maršalką ir deputatus, su 200 parašų, prašydami susimylėjimo. Gardine ir Kaune taip-gi imta buvo manyti apie tokius adresus. Muravjevo džiaugsmas buvo neišpasakomas.

Varšavos revoliucijinė valdžia ir-gi griebėsi desperatiškų įrankių. Iš Varšavos pasiuntė Vilniun “štiletinikus” nudurti general-gubernatorių, šlėktos maršalką į kitus aršius maišto priešus. Daugumą jų policija išgaudė. Galiaus atkako “kariantis žandaras” barzdaskutys Bienkovskis užmuštų Domeikos ir Muravjevo. Pasikėsinimas cerkvėje 27 d. liepos ant Muravjevo nenusisekė; 29 d. sužeidė namie Domeiką ir jo tarną “už vylių Lenkų reikalui” ir už “surašymą adreso”. Vienas iš štiletininkų, stačiatikys Mirosnikov suimtas ir kvočiamas, išdavė daugelį “žandarų” ir patį Bienkovski. Suimta dešimtis štiletininkų Vilniškių, ir galiaus 6 d. rugpjūčio 1863 m. ant gelžkeldvario pats Bienkovskis su draugu Čaplinskiu. Štiletinikus teisė kariškasai teismas; septynis jų pakorė, kitus išgujo į sunkius darbus (tame skaičiuje Mirosnikovą už išdavimą!).

Veikiai po tam Vilniuje tapo suimti vyriausieji revoliucijos veikėjai: Dalevskis, Gažyc, Dormalovskis (atkakęs iš Poznaniaus) ir Zdanavyčius, kurie visi (be Gažyc) mirtim nubausti liko. Vilniaus miesto vyresninkas Malachovskis, officieras inžinierių kelių ir komunikacijos, tarnaujantis ant geležinkelio, pasislėpė Peterburge ir iš ten išbėgo į užrubežį. Kitas svarbus maišto veikėjas, Du Laurent, taip-gi tarnavęs prie geležinkelio, pasislėpė Varšavoje. Vilniuje liko tik veiklus Kalinovskis (Witold Witoženiec), kaip vyriausias vyresninkas revoliucijinės valdžios Lietuvoje. Kaune ir Gardine taip-gi kalėjimai buvo pilni suiminių.

Kauno gubernijoje Muravjevas veikė ant liaudies par vyskupą Valančauską, kurs 6 d. rugsėjo kalbino sudėti ginklus. Maištas ten ėjo mažyn. “Liko tiktai vienas vyriausias veikėjas, kun. Mackevyčius, žmogus nepaprastai mitras, veiklus, sumanus ir fanatikas; jis turėjo nemieruotą įtekmę ant liaudies, nuolatos formavo naujas partijas ir pasirodė įvairiose gubernijos vietose”. Nors jis buvo sumuštas Žaliosios girioje ir kitur Panevėžio paviete, dar rugpjutyj ir rugsėjyje 1863 m. jis kurstė maištą Kauno gubernijoje. Lapkričio pabaigoje ir jis rįžosi traukti į užrubežį, bet sugautas palei Nemuną su savo adjutantų ir izdininku, tapo atvėžtas Kaunan ir ten pakartas. Užsiliko dar maži bureliai Kauno gubernijoje, bet ir jie išvaikyta. Gardino gub. taip-gi viskas aptuko ir galop 1863 m. maištas užsibaigė.

Minsko gub. spalį mėn. 1863 m. ponai surašė taip pat “viernopoddanną” adresą, tačiau ten maištininkai buvo pasilikę ant vietų. Mať, jie spalyje 1862 m., sekdami Podolijos gub., buvo surašę protokolą, ketindami paduoti adresą carui, kad guberniją priglautų prie Lenkų Karalystės; neįteikė carui tik dėlto, kad augštesnėji vyresnybė neleido. Rods 1863 m. nebuvo ten didelių tuntų, nes ten mažiaus šlėktos sodybų, vis-gi Borysavo ir Kūmeniaus pavietų giriose buvo žymios partijos. O partijos Nogardo ir Slucko pavietų prisidėjo prie Gartino gubernijos partijų. Muravjevas pasiuntė žandarų pulkininką Losievą išjieškoti vyriausius maišto veikėjus Minsko gub., kurs ir susekė jų susinešimus ypačiai su Vilniaus gub. Tokiu budu Vilniuje vėl įvyko areštai, o tarp kitų suimtas tapo ir Kalinovskis, vyriausias organizatorius maišto Lietuvoje. Minsko revoliucionieriai teisiami buvo Vilniuje. Konstantas Kalinovskis, kurs paskutinis lenkė maištiškąją valdžią Lietuvoje, buvo karštas liaudies užtarytojas. Kad Muravjevas jį kardino 2 d. kovo 1864 m. Vilniuje ir skaitydamas jam nuosprendinį pavadino jį bajoru, Kalinovskis šukterėjo: “*Nėra bajorų, visi yra lygūs*” (B. Limanovski). Pasibaigė tad maišto suokalbiai, tame skaičiuje ir Mogylevo gub., turėjusieji tiesioginius susinešimus su Minsku, ir Vytebsko — su Vilniaus gub. ir Duenaburge pavietu.

Mogylevo gybėrnijoje maištas prasidėjo 17 d. balandžio ir pasibaigė pradžioje gegužio 1863 m. Stačiatikiai valsčionys "giriuose ir dvaruose išgaudė visus ponus, gymnazistus ir šlėktą, kurie suformavo tuntus; tūli jų po vada žinomo Topor'o (papulkininkas gener. štabo Zvierzdovskis), apiplėšė Gorkių miestelį ir perėjo į Minską gub.; pats-gi Topor pabėgo į Lenkų Karalystę, kur vėliaus tapo pagautas ir pakartas". Tėnykštis gubernijos maršalkas, kuningaikštis Liubomirskis, buvęs vienu iš slaptų maišto vadovų, tačiau nė Muravjevas neturėjo atrodymų; todėl atleidė nuo tarnystos ir tik pastatė po policijos priežiūra.

Muravjevas tikrina, kad Lietuvoje po 1831 m. labai pasiplatino polonizacija, ypačiai vyresninkams šalies pataikaujant — Baltarusijoje: kniaziui Chovanskiui, gen.-adj. Džakovui ir kniaziui Golicynui, Vilniuje — kniaziui Dolgorukovui, J. G. Bibikovui ir gen.-adj. Nazimovui. Jie tai sudrutinę šalyje lenkiškąją propagandą.

Z. Sierakovskis.

Dabar-gi 1863 m. lenkiškoji valdžia buvusi ir Peterburge po vada Ohryzkos ir Jundzilo, Sierakovskio ir kitų.

Rugsėjyje 1863 m. Augustavo gubernijon, kur veik visa divizija buvo išmėtyta miestuose, Muravjevas, pasiuntė generolą Baklanovą, liepdamas įvesdinti ir ten civiliškaiai karišką valdžią, kaip kad Lietuvoje buvo įvedęs 24 d. gegužės. Preobraženskas pulkas po vada kn. Bariatynskio užėmė gubernijoje vyriausias vietas maištininkų, ir į 3 savaites maištas apytko. Tik Lumžos paviete dar maištas bujojo, ir Muravjevas liepė užimti keletą vietų Ostrolėnkos paviete, Plocko gub.

Kad apsergėtų liaudį nuo ponų, Muravjevas rūpinosi visus urėdus pavesti... Maskoliams. Dar prieš išvažiuosiant iš Peterburgo jis prašė visų gubernatorių ir vidaus reikalų ministro jam siųsti "diejatelius", kuriems nuo caro laimėjo ypatingas privilegijas ir pašalpas. "Diejateliai" vyko iš visur, bet tur-but labi buvo, kad net Muravjevas sakos daugelį jų turėjęs grąžinti atgal. Nuo rugsėjo 1863 m. paskirti tapo maskoliški taikos (mirovvyje) pasrednikai ir verifikacijos komisijos sąnariai — valsčionių reikalams (po vada L. S. Makovo), ir jie gavo naują Muravjėvo instrukciją: perdirbti "dovanotines listas", grąžinti valsčionims žemes, atimtas nuo jų pastarame laike (nuo 1857 m.), duoti žemę bernams ir bežemiams, paskirti jiems liuosą šienavimą ir ganyklas, leisti jiems pasikirtimą kurui ir ganyklą bendrai su ponu; pažymėti lažas sulig paskirtos žemės vertybės, nežiūrint į pirmykštes augštas čyžas.

Šale to, Muravjevas rūpinosi statymu pravoslaviskų cerkvių, palaikymu popų ir įvesdinimu visur maskolių mokyklų. Idant užbėgti pavasariop atsinaujinimui tuntų tarp didelių girių, liepė kirsti linijas giriuose; jaigu ponai nenorėtų, liepė valsčionims tai daryti. Už darbą valsčionys gavo daug medžio namams statyties ir malkų kurui.

Ir Augustavo gubernijoje Muravjevas taip pat darė: liepė naikinti gminose valdžią ponijos, o valsčionims rinkties vaitus, įvesdino valsčionių teismus atskirtė.

rai nuo ponų, su tiesa spręsti bylas iki 100 rublių Nestebėtina, kad valsčionys ėmė gaudyti maištininkus, siųsti adresus valdžiai. Maskolių gaivalas iškėlė galvą augštyn, popai ypatingai. Ponai-gi nupuolė dvasioje, ypačiai, kad vidur 1863 m. uždėta ant jų padotkas 10% nuo dvaro įėmimų (kontribucija). Ponai mokėjo greitu laiku; iš to apmokami buvo maskoliški urėdninkai, statomos cerkvės ir t.t. Žinoma ponai tą sistemą vadino destruktiviška draugijinei tvarkai, plėšimu ir naikinimu ponų, siundymu "bydla" prieš ponus ir tt. Ir Peterburgas nebuvo pakakintas, ypačiai vidaus reikalų minystras Valujev bei žandarų šefas kn. Dolgorukov spyrėsi prieš priverstiną išpirkimą žemės valsčionims vakarinėse gubernijose. Muravjevas-gi tikrino, kad "paskirstymas kontribucijos buvo padarytas sulig nurodymų pačių ponų, beje kad už vertinimo papėdė ėšas paimtas paduotasai jų dešimtinės apiprekiavimas (1½ margo), sudarant "ustavnas gramotas". Tokiu būdu ponai, norėdami padidinti savo įėmimą spaudimu valsčionių, patįs save nubaudė, kada uždėta tapo kontribucija 10% nuo įėmimų, jų pačių pažymėtųjų". Ta mokesčis, drauge su pininginėmis baudomis už gedulių nešiojimą ir kitas revoliucijines manifestacijas, ir kontribucijos už pašalpą maištininkams — buvo ponams, šlėktai ir kuningams tikru smugiu par kišenę.

Galutinam maištininkų išgaudymui Muravjevas surengė žandarų būrius po 30 kareivių ir vienu officieru ant pavieto; jie dabojo ponus, ir drauge su kazokais ir kariumene, išmėtyta paviete, veikiai viską išvalė; taip kad 1864 m. visur galima buvę važinėtiesi atvangiai. Tie žandarų būriai tiesiog prigulėjo nuo vietinės valdžios, kuri sulig tikslo vartojo juos, kaip augštesnę administracijos policiją. Be to, nuo pusės liepos mėn. 1863 m. visuose pavietuose įvesdinta ginkluota kaimų sargyba, po vada paofficierių. Tūluose pavietuose tos sargybos siekė iki 1000 ir 2000 žmonių, ir jos valė girias drauge su kariumene nuo maištininkų, laikė baimėje ponus, kurie dar mokėjo atskirą mokesį sargybos užlaikymui. Koznas toks sargybinis gaudavo maistą ir 10 kapeikų ant dienos. "Užlaikymas kaimų sargybos lėšiuvo lenkiškai šlėktai šešiose vakarinėse gubernijose daugiau kaip 800000 rublių. Ponai taip-gi užmokėjo už visus nuostolius, maisto padarytus taip išdui kaip ir privatiškomis ypatoms, pravoslaviškai kuningijai, valsčionims ir tt. Ponų lėšomis taip-gi sergiama buvo geležinkelio linija, apvalytos aplinkinės girios, pastatyti barakai kariumenei išilg visą liniją, žodžiu: jie užmokėjo gausiai pinigais už savo paikystę, nešnekant jau apie privatiškas piniginės baudas".

Lapkrikyje 1863 m. užsibaigus kariškam veikimui, Muravjevas jau gražino Peterburgan 1-mą gvardijos diviziją. Sumazėjo ir areštai, tik veikė kariškų teismų ir tyrinėjimo komisijos apvalymui kalėjimų, pilnų maištininkų. Maištui ėsant nūmalšintam, Muravjevas suminkštines baudas: prasčiokams liepęs dovanoti, jaigu valsčiai pasigalvojo, ir tokiu budu 4000 likę paleisti tik po policijos priežiūra, ir 4000 iš savo dėkos sugrįžę ir buvę palikti savose bustynėse nekušinti. Bet kiek pakardino, kiek pasmerkė sunkiems darbams, ir kiek išsiuntė svetur, to nepasako pats Muravjevas.

Muravjevo žvėriškumą nupiešia kniazius V. A. Čerkovskij: "1864 m. pravaziuodamas iš Varšavos į Peterburgą, aplankiau Vilniuje Muravjevą. Lietuvos diktatorius, kaip daugelis didelių ir mažų despotų žinomų historijoje, įsileisdavo kaip kartais į nuoširdų apipasakojimą savo veiklumo. Klausinėdamas manęs, kaip elgiašį gr. Berg Lenkų Karalystėje, Muravjev sukryžvojęs rankas ant savo didelio pilvo, tarė:

"Taip, gr. Bergui sunku Karalystėje, sunkiau negu man čia Lietuvoje. Pas jį gyventojai sąlydūs, viena tauta. Pas mane maištininkai tai gaivalas atneštinis, taip kaip upėje smiltis sunėštinės, beje lenkiškoji šlėkta. Man daug lengviaus ją atkasinėti ir sodinti į kalėjimus. Labai tankiai sodinu juos be jokio praskaltimo, net nužiūrėjimo nėra; na, ką daryt, tokiame atvėjyje aš visados nutariu: tegul pasėdi po raktu ir tai kuomi ilgiausiai, o gal-but šis-tas ir atsiras. Ir ką-gi, kniaziau, manai? — *Toks buvau laimingas, kad*

visuomet kas-nors atsirasdavo ant mano įnamio. O tuomet, duok-gi jį šen!" Ir tai Muravjevas pasakojo įlaidžiu ir minkštu balsu, su nuoširdžiausiu juoku ir su matomai širdingu užsinešdinimu."

Nuo lapkričio 1863 m., kada, maistą apmalšinus, caras nepriėmė Muravjevo rezignacijos, prasideda galdynė *vidujinių reformų*. 30 d. rugpjūčio Muravjevas gavo nuo caro orderį šv. Andriejaus su mylistingu reskriptu, o lapkrikyje pasveikinimo laišką nuo gr. Bludovo ir šiaip 80 ypatų! Jau minėjome, kad Muravjevas "gerino buvį valsčionių" palaikydamas pravoslaviją, steigdamas maskoliškas mokyklas, netik liaudei, bet ir miestuose, liepdamas maskoliškai mokyties ir žydams, kurie neapstovinėjo apie maskolių reikalus tuomi tarpu. Ponus engė kur ir kaip gelėjo: konfiskavimu lobių ypatų, kurios dalyvavo maište, užsekvstravimu jų lobių, atėmimu vyriausybinų arenduojamų lobių nuo ypatų įmaišytų maištan ar tiesiog politiškai neištikimų, priverstinu pardavimu lobių, lygiai kaip ir užsekvstruotų, ypatų, išguitų iš vakarinių gubernijų administratyvišku keliu, tik nužiūrėjus, kad jos dalyvavo maište.

Apipančiojimui katalikų kuningijos, uždengtos tapo 3 draugijos:

1) Blaivybės draugija, kuri buvo įsteigta dar 1860 m. su popiežiaus palaiminimu. Jos vyriausiais platintojais buvo vysk. Valančauskas Kauno gub., o vysk. Krasinskis Vilniaus ir Gardino gub. Valančauskas buvo liepęs visai kuningijai blaivybę platinti, steigti brolijas, ir prisiegti. Kada Nazimovas liepė liauties, vysk. Valančauskas jau aštriai atsišiepė ant draudimo. Muravjevas galop 1863 m. uždraudė blaivybės brolijas, ir kuningus ar ponus, nepaklausiusius, baudė teismu ir piniginėmis bandomis. Kuningija buvo taip-gi baudžiama už steigimą mokyklų be vyriausybės žinios.

2) Vincentinių Draugija (šv. Vincento à Paulo), įsteigta p. Bučinskienės Vilniuje 1861 m. labdarystos siekiam. Prie jos prigulėjo pats Nazimovas ir jo žmona. Po priedanga, kad draugija renka pinigų palaikymui maisto, Muravjevas ją užslėgė. Sako, Bučinskienė nešiojusi gedėjimą. Tad Nazimovas išsiuntė ją į kaimą, bet draugija rinkosi Vilniuje po vada vysk. Krasinskio. Muravjevas jau pirmiau Krasinskį buvo išsiuntęs į Viatką, o vyriausius sąnarius draugijos: Bučinskienę, Lopacinskienę, gr. Pliaterienę ir kt., ištyrinėjus komisijai, Muravjevas išsiuntė ant gyvenimo į vidujines carato gubernijas. Draugija tapo uždengta.

3) Labdarystės draugija, p. Dąbrovskienės įsteigta leidžiant valdžiai, tapo uždaryta 1864 m. Draugija turėjo namus globai bėdinųjų ir rinko pašalpą visoj šalyj. Turėjo filijas Kaune, Šauliuose, Duenaburge, Krėslaukyje, Osviejuje, Drogičyne ir kitur. Dąbrovskienė pati mirė pradžioje 1864 m.

Sesers mielaširdingumo steigdavo "pustelnes" prie klioštorių, nuo seniaus užsilikusių: Krėslaukyje, Osviejuje, Drogičyne, Kaune ir kitur. Visos tapo užslėgtos, namai konfiskuoti, o taip vad. vienuolės išsiųstos į gimtinę, idant sutraiškyti galvą maišto hydrai".

Drauge Muravjevas griebėsi už įrankių "latyniškosios kuningijos įtekmei apribuoti".

Kad vidaus reikalų ministras Valujev, žandarų šefas kn. V. A. Dolgorukov, užrubežinių reikalų ministras kn. M. A. Gorčakov ir Peterburgo kariškas gubernatorius kn. A. A. Suvorov linkėjo dabar nukelti kariškąjį stovį, ypatoms, išsiųstoms į Rosiją, grįžti namon, Muravjevas 25 d. balandžio 1864 m. atkako į Peterburgą ir įteikė carui memorijalą, siulantį jo priemones sudrūtinimui Lietuvoje maskoliškos tautybės ir sumaskolinimui Lietuvių. Čion Muravjevas tikrino, kad Lietuva nėra lenkiška šalis, bet tik sulenkinta dėlei valdžios politikos pasiklydimų. Reikalavo pagelbininko vedimui civiliško reikalų. Muravjevo šalininkais buvo viešpatystės lobių ministras Zielionoi, komunikacijos ministras Mielnikov, karės ministras D. M. Miliutyn, ir teisos ministras Zamiatyn. Ministrų komitetas, gegužės 1864 m. perkratęs Muravjevo projektus, patvirtino štai ką: katalikiškų klioštorių kasata; susiaurinimas katalikų kuningijos tiesų statyti bažnyčias ir paskirti į vietas kuningus be leidimo augščiausios vietinės valdžios; panaikinimas lenkiškos kalbos oficiališkuose susiėsimuose ir visose mokyklose; įvesdinimas visur maskoliškų mokyklų; padidimas algų maskoliškiems urėdninkams Lietuvoje; energiškas stabdymas lenkiškos prapagandos ir naikinimas visokių išlaukinių lenkiškojo gaivalo viešpatavimo dėmių; susiaurinimas vietos urėduose lenkiškos kilmės ypatoms ir tt. Pakėlimas algų pravoslaviškai popijai ir statymas cerkvių rado opoziciją, bet tuos klausimus išgvildeno "ypatiškoji monarcho valia". Atmetė projektą parduoti sekvestruotus lobius, ir atmainyti konkordatą su Roma, nors popiežius savoj allokucijoje buvo išdėkė carą ir jo valdymą. (1866 m. popiežius savo dėka išvarė iš Romos Maskolijos pasiuntinį). Projektas, kad viduj Rosijos neduoti Lenkams krasos ir policijos urėdų, o ministerijoje neleisti jų į augštesnius urėdus, nerado ministrų komitete pritarimo, už ką labai pustyjasi ant jų Muravjevas ir tužta. Surėdymas valsčionių*) ir instrukcijos verifikacijos komisijai Muravjevo įteiktos, tapo už-

*) Reforma valsčių arba gminų šiokia tapo perversdinta. Į taip vad. valsčiaus susirinkimą, kaip organą savyvaldos tūlo kaimų skaičiaus, pateko be apšvietos skirtumo žemės valdytojai, turinti nors 3 margus. Gminos susirinkimas turi tiesą išsirinkti kandidatus ant urėdų; vaito, šaltyšiaus, lovininkų, gminos teistojų, ir perstatyti juos užtvirtinimui pavieto načalnikui. Tasai gali kandidatus atmesti, pareikalauti naujų rinkimų arba, jaigu ir tie neįspūlti sulig jo nom., visą dalyką atiduoti gubernatoriaus nusprendimui.

tvirtintos. Muravjevas sugrįžo Vilniun kantantas 25 d. geg. 1864 m.

"Bėgyje 1864 m. įvykdinta veik visos augščiausios paminėtos reformos. Suvirš 30 katalikiškų klioštorių pakasuota, uždaryta daug filiališkų bažnyčių saivaliai pastatytų ir nereikalingų parapijų, įsteigtų tarpe pravoslaviškos liaudies su mieriu atversti ją katalikystėn; apie 400.000 rublių kasmet pridėtinai išdalinta paturtinimui stačiatikių popijos; vartojimas lenkiškos kalbos visuose urėdiškuose santikuose, visose mokyklose ir visose įstaigose panaikinta; cirkuliary visa eile Romos katalikų kuningijos veikimas", pavesta aštriausiai vietinių valdžių kontrolei, rašo Muravjevas. Statymui pravoslaviškų cerkvių žymias sumas asignavo Muravjevas iš kontribucijos. Maskoliai ėmė tikrinties, kad Lietuva tai ėsanti maskoliška šalis. Žydai ir katalikai turėjo mokyties maskoliškai. Minsko gub. daugelis katalikų perėjo į caroslaviją ir jų bažnyčios paversta į cerkves.

A. Trangut.

O lietuviškoji liaudis, kuri — anot Muravjevo — valdžiai gelbėjo gaudyti maištininkus, dabar ašiausiai nukropta. Kada maskoliškas gaivalas sudrūtėjo, kada priviso maskoliškų mokyklų, tai Muravjevas užmanė uždrausti spausdinimą lietuviškų knigų latyniškomis litaromis. Užmiršo, kad dar balandyje 1863 m. ketino leisti "Liaudies Bičiulį" (Drug naroda*) — maskolių ir Lietuvių kalbose, kam ir

*) Šitoji buitė, kad maskolių valdžia ketino anuomet leisti lietuvišką laikraštį, meta tūla šviesą ant mūsų santikių su lenkais; kad 1883 m. lietuviai pradėjo leisti savo laikraštį, "Aušrą", lenkai — ažuot susiartinti su mumis ir suprasti, kad tautos dvasia atgyja, ėmė baisiausiu būdu užsispūdinėti, vadindami mus "caro tarnais", parsidavėliais ir tt. Žinoma, tai vis tik erzino lietuvius ir toliu juos nuo lenkų. Net M. Roemer, kurs "Litwoje" nupiešia Lietuvų atgyjimą gana sympatiškai, mano pastangas 1883 m., o ypačiai kelionę Varšavon, iškvezezojo ir suteikė paaiškinimus, suvis nesutinkančius su teisybe. Mat lenkai negali įsitikinti, kad lietuviai, jaib tik spaudą atgavus, galėjo mėginti apgauti vyresnybę, kuriai rūpėjo ir teberūpi sumaskolinimas lietuvių. Bet mano pasiuntinystė Varšavon nenusisėkė; ne kokietavimu, o tik atvira kova tegalėjome laimėti atgal lietuviškąją spaudą. Tad-gi ir kovojome! Krito daug aukų, tas teisybė, — bet pergalejome, ir šiandien pergales vaisiais galime pasigėrėti.

6000 rublių apšvietos ministerija buvo paskyrusi. Bet Muravjevas užmanė jau lietuviams spaudinti maskoliškai lietuviškus elementorius ir lietuviškas maldakninges maskoliškais litaromis, ir antsyk davė 25000 rublių pašalpos tai lietai. Tad jau ir anie 6000 rublių galiaus tapo pavesti parėmimui liaudies "švietimo" "šiaur-vakariniame krašte".

Uždraudimas liet. spaudos atgabeno daug naudos maskolių politikai. "Suskilusi Lietuvių tauta tapo dar labjaus išardyta. Intelligentijai dabar jau buvo užkirstas kelias grįžti prie lietuvių, ir tokiu būdu ji pasiliko užspeista ir naikinta iki mus dienų, ir be abėjos yra pasmerkta ant visiško išnykimo ar ant sugudėjimo, nesa pasilikti tokiai kaip buvus, t. y. lenkiškai, jai jokios pagalbos nėra. O sodiečiai tapo vėl atskirti nuo inteligentijos dar didesniu tarpu ir palikti be apšviestų vadovų, be spaudos ir gangreit be lukesties (pagal Muravjevo dingščią) kuomet išsidirbti lietuvišką inteligentiją iš savo tarpo. Tokiu budu ir Lietuvos sodiečiams gudriai buvo užstatytas Muravjevo rusifikacijos bučius ("Varpas", No. 5, 1894).

1864 m. Muravjevas sakė Vilniaus cenzūros komitetui neleisti spausti latyniškais litaromis nė jokios abėcėlos, lietuviškos ar žemaitiškos, ir vienok prašė Vilniaus mokslo apygardos globėjų išleisti liet. abėcėlą maskoliškais raidėmis. Išrodo, lyg Muravjevas gavo mintis apie lietuvių sumaskolinimą nuo Hilferdingo, parašiusio "Lietuva ir Žemaitija"; šis troško, 1) kad valdininkai mokėtų lietuviškai ir užrašinėtu dvasiškus nykstančių Lietuvių turtus, 2) kad pradžiamokslėse mokyklose būtų išguldoma lietuviška kalba, o rusiška — svarbiausias iš mokamų daigtų, anot jo, 3) valdžios užduotis Lietuvoje — pritraukti lietuvius prie Maskolijos gyvenimo ir padaryti tarp jų ir maskolių dvasišką ir draugininį ryšį. . . . Maskolių kultūroje apsiereiškianti visuotinė civilizacijos idėja, ir todėl lietuviai turį sutirpti anų "tikrojoje kultūroje", o ne vakarų supuvusiojoje. . . .

Caras 7 d. liepos mėn. 1864 m. grįždamas iš užsienio nakvojo Vilniuje, aplankė Dvasios monastyrinę, priėmė gubernatorių ir augštus civyliškus urėdninkus. 8 d. liepos padarė kariumenės revijas, ir Muravjevą paskyrė šefu Permiškojo pulko (kurs gavo vardą Muravjeviškio). Caras nė šlėktos nė katalikų kuningijos neprisileido, bet priėmė padėkos adresus nuo valsčionių. Muravjevas carui įkalbėjo reikaliningumą rusifikuoti šalį ir palaikyti karišką stovį. Caras sutiko.

Rugpjutyj 1864 m. atkako Vilniun Muravjevo pagalbininkas, gen. Potapov, žandarų štabo šefas; jis užsiėmė šalies administracija. Vidaus ministerija (Valujev) nebuvo pasitenkinusi valsčionių reformos bėgiu, manė veikėjus valsčionių reikale esant atsidavus socialistų idėjoms (!); skundėsi ypačiai šlėkta ir vo-

kiškieji baronai, nebegalėjusie atiminėti žemės nuo valsčionių. Peterburgo valdžia mislinėjo apie amnestiją, kuriai baisiai priešinosi Muravjevas. 5 d. balandžio 1865 m., nuvykęs Peterburgan, su minčia atsisakyti nuo diktatūros, Muravjevas įteikė carui memorijalą apie projektus, kaip reikia Lietuvoj įvesdinti maskoliškąsį gaivalas ir sumažinti įtekmę katalikystės; taip-gi reikalavo dovanų urėdninkams — maskoliams.

Maišto laike maskolių vyresnybė nudavinėjo, lyg ji globojanti liaudį prieš ponus ir remianti lietuvius prieš lenkus. Bet Muravjevas savo "Pamiatnike" niekur lietuvių kaip tokių nemini, pas jį yra tik liaudis, ir tai dar pravoslaviškoji, ir jis aiškiai skelbia, kad Lietuva tai esanti nuo senų senovės. . . . Maskolija, kur tik maskoliai — rods sulenkinti — te gyvena. . . . Spaudos uždraudimas dar geriaus mums pasako jo mintis. Ir po jo Kaufmanas netik paliko šitąjį prisakymą, bet dar prašė Vilniaus apyrbės mokslo globėjo rūpinties išleisti maskoliškais litaromis kuodaugiausia knygų žmonėms skaityti ir uždraudė valdytojams spaustuvių, litographijų ir panėsių įstai-gų spausti latyniškais litaromis lietuviškas ar žemaitiškas kningas; vienkart įsakė vakarinio krašto gubernijų valdininkams žiūrėti, kad nepardavinėtų liet. knygų, spaustų latyniškais raidėmis, ir negabentų jų iš užrubežio. Šitą įsakymą patvirtino vidaus reikalų ministerija ir liepė visų gubernijų valdininkams ir cenzūros valdžiai jį pildyti. 1866 m. pakilus klausimui apie aprūpinimą vadovėliais mokyklų buvusios Augustavo gubernijos, išėjo caro paliepimas, kad visas liet. kningas, spausdinamas valdžios ištekliumi, spaudintų ne kitaip, kaip tik maskoliškais litaromis. Mat, kokią bjaurybę Lietuviams pagamino Muravjevo užmačios.

17 d. balandžio 1865 m. caras savo reskriptu suteikė Muravjevui grovo titulą, ir jo vieton paskyrė gen.-adj. Kaufmaną, kurį Muravjevas carui savo vieton išiuilė. Likęs Lietuvos vyresninku, Kaufmanas neatstojė nuo Muravjevo sistėmos, ir veikiai atleidė Potapovą, kurio Muravjevas nekentė. Tai-gi Muravjevas, nors nebebuvo Lietuvoje, bet pasiliko — kaip pats sako — "moralisku veikėju Rosijos reikaluose".

Štai kaip giriasi Muravjevas: "Pradžioje 1865 m. visi mokytojai gymnazijoje buvo maskoliai, taip jog mokslas lenkiškos kalbos mokyklose liovėsi. Su pagalba popijos ir pasrednikų (valsčioniškų komisorių) mokyklų valdžia įsteigė visur maskoliškas mokyklas ir buvo jų jau par 600. Mokytojais jose buvo maskoliški seminaristai, kurių keli šimtai atvyko iš vidurinių Rosijos gubernijų, pasidėkavojant mano užmegztiems susinėsimams su eparchijų valdžiomis. Visuose beveik miestuose ir kaimuose imta statyti murytas cerkves už vyresnybės duotus piningus, o labjausiai už sumas surinktas kontribucijos keliu; ne-

kurios jų buvo jau išventintos 1865 m. Paskirtos tapo cerkvinės tarybos iš valsčionių ir iš kitų pravoslaviškų parapijonų, kurie veikliai gelbėjo pinigais ir triusu. Pravoslaviškoji kuningija matomai pasikėlė dvasioj ir uoliai gelbėjo. Išprašiau jai žymią pašalpą, 400.000 kasmet iš kontribucijos sumų, taip jog kiekvienas kaimiškos parapijos klebonas ėmė metinės pensijos po 280 rublių, o miestų — po 700 rublių. Maskoliškieji urėdininkai visų administracijos šakų 1864 m. ėmė jau pridėtinę pensiją prietaikmėje 50% iš kontribucijos sumų. Pasrednikai taip-gi turėjo pridėtinę pensiją po 500 rublių kasmet; visi maskoliški vei-

kijoje tapo panaikinti, bažnyčių lobiai sekvestruoti, ir susikompromitavusieji vyskupai apkalinti. Pasi-gauta ir eile administratyviškų sociališkų priemonių, kad užbėgus pasiantrinumui revoliucijos. Vienok dip-lomatiški santikiai su Romos kurija buvo palaikomi, iki Pijus IX par naujametinį priėmimą 1866 m. asme-niškai neįžeidė maskoliškąjį pasiuntinį. Pasirodė, kad popiežius buvo dalyvas Lenkų revoliucijos! Gorčakovo depeša 7 d. sausio 1867 m. urėdiškai atrodė, kad dau-giaus kaip 500 romiškų kuningų buvo dalyvavę re-voliucijoje. Rugpjutyje 1867 m. uždraustas tapo to-lesnis susinešimas romiškamjam klėrui su kurija ir

Gardino miestas,

kėjai, suvis ganėtinai aprupinti, uoliai stengėsi su-drūtinti Rusijos reikalą šalyje....”

Bet kas iš to? Po lenkmečiui Maskolių dvasia nurėpliojo atgal. Kaip Lenkijoje po reformų Vielo-polskio parėjo viešpatavimas Berg'o, taip Maskolijoje gavo viršų Katkovo partija, kuri veikiai par Jūrą Samariną ir jo bendrus ėmė smarkias priemones pa-naudoti ir prieš lojališkas Baltijos provincijas. Nuo čia prasideda antpuldinėjimai cerkvės, kuri kovodama su kitomis bažnyčiomis, pamiršo net sau kertamas žaizdas.

Jau 1864 m. romiški klioštoriai Lietuvoje ir Len-

pavesta tikėjimų ministerijai vesti Romos katalikų rei-ka-lus. Skaudžiausiu smūgiu popiežiaus politikai buvo prijungimas Cholmo vyskupijos prie maskoliškos cerkvės (1874 m.): popiežius neteko 300.000 dūšių. Dar skaudesnė buvo priežastis paskelbta: atmainos rituale, Romos pervesdintos, ir naujos dogmos Nekalto Prasi-dėjimo bei popiežiškojo neklaidingumo. Tad popie-žius Pijus IX už savo pralošas mėgino atsigerbti su-sidraugindamas su Turkija.

Popiežius Leonas XIII ir carui mandagiai prane-sė apie savo pakėlimą į popiežius (1878). Jis gavo mandagų atsakymą, ir par tarpininkus nesykį buvo

derinama atnaujinti diplomatiškus santykius, sutrunkytus nuo 1867 m. Bet iki Aleksandras II buvo gyvas, tai "kada caras tapo ožka". Kada caras tapo ožka ir "taikos popiežius" pasiuntė savo pagailos telegramą. Atsakymas naujo regento suteikė viltį, kad atsinaujins susinešimai su "šventuoju" tėvu.

Kaip augščiaus sakyta, ir pačioje Maskolijoje laimėjo viršų konservatizmas. 1866 m. 4 d. balandžio šovė į carą Maskvos studentas Karakozov, sąnarys demokratiškos partijos, pramintos nihilistais. Toks vardas jiems duota nuo to, kad jie rūpinosi panaikinti organizuotąją bažnyčią, kapitalistiškąją valstiją ir privatiškąją lobių valdymą. Caras tuojaus išleido manifestą, skelbdamas šventumą lobių ir religijos! Veikiai tapo įvestos pažymios atmainos administracijoje. Konservatyvai tapo pašaukti ant urėdų, gr. Šuvalov nuo gubernatorystos Vidžemyje pateko į generališką direktorių politiškos policijos sostapylėje. Radikališkiejie žurnalai tapo uždrausti. Nors dar nebuvo tokio terorizmo, kaip Nikalojaus I laikuose, bet ir liuosybės nedaug beliko....

Prof. Michailo Dragomanov.

Rojus ir Pažanga.

Versta iš trečiosios rusinų kalboje laidos.

(Sekantis straipsniai).

XIII. ŽMONIJOS PAŽANGA HISTORIJOJE.

Tiurgo ir Kondorse raštai daug kame, žinoma, yra pasenę mūsų gadynei. Dabarnykšti mokyti žmonės daug geriau ir aiškiau rašo apie tą-patį, apie ką jie rašė, nesa ir žino daugiau. Raštai Tiurgo, Kondorse ir kitų raštininkų (vokiečių, anglų ir t. t.), taip pat užtaravusių pažangą, kaip ir šiedu, yra brangintini ypač dėlto, kad pakreipė atidžią į pažangą visoje žmonių giminėje. Iš tiesų, atsizvelgus į atskirų tautų likimą, tankiai netik negalima patėmyti pažangos, bet patėmyjima net ir pasibloginimas to likimo, nes kartais atsitikdavo, jog visos tautos patekdavo nelaisvėn pas svetimžemius, ar net ir visai išnykdavo. Bet, apžvalgius likimą visų tautų pasaulyje, bent už tą laiką, už kurį galima turėti surašytus atsiminimus apie

jų likimą, beabej pamatyti galima, kad tuo laiku, kuomet vienos tautos pažanga kartais nueidavo žemyn, ar ir visai pranykdavo, tai ji pas kitas tautas vis gi ėjo tolyn; arba pažanga susilaikydavo iš vienos pusės pas kokią-nors tautą, tai iš antros pusės pas kitą tautą būdavo visai atžagariai, pakolai, laikui slenkant, viena tauta nepramokdavo nuo kitos to, kame pati atsiliko. Apžiūrinėdami visų tautų likimą, mes pamatome, kad iš pradžių tautos pamažėliais susiartina tarp savęs, tveria iš savęs tarsi vienuomenę, pasidalina tarp savęs savo išradimais bei mintimis taip, kad iš atskirų tautų susidaro tai, ką mes žinome po vardu *Žmonija*, kurioje pažanga negali būti net ir sunkiausiuose laikuose sustabdyta.

Štai, paveizdan, mokslo pažanga buvo labai nupuolusi, kuomet ant romėnų ir graikų ėmė užpuldinėti laukinės tautos ir užkariavo jų šalis. Bet visoje žmonijoje pažanga nebuvo pertraukta, nes net ir laukinės tautos daug ko išmoko nuo romėnų ir graikų; tarp kitko jie pasisavino nuo jų krikščionybę, ir po to tolimiausios Europos tautos pradėjo laikyti savo broliais romėnus ir graikus iš tikėjimo, ir su laiku ta vienuomenė tautų, žmonija, pasididino. Taip pat atsitiko ir Azijoje po tam, kaip didelę jos dalį užkariavo arabai ir praplatino tenai Mahometo tikėjimą. Pamaži laukinės tautos pradėjo vis labiau apsišviesti nuo apšviestiesniųjų ir pažanga ėjo platyn, Dabar Europos tautos pačioje Europoje ir Amerikoje, Australijoje, Azijoje ir Afrikoje paėmė tokią persvarą ant kitų, o podraug su tuo taip susiartinio tarp savęs pirklyba, mokslu, išradimais, raštija, kad pažangos pertrauka jau nėra galima. Drąsiai galima pasakyti, kad ne daug laiko prabėgs, kaip visi žmonės susiriš į vieną sandarą visose šalyse taip, kaip paveizdan, ir dabar veik visos valstybės suėjo į vieną krasos (pačto) sandarą ir sutiko, kad už 10 kapeikų laiškas gali eiti į bile vietą.

Štai, kuomet apžiūri visų žmonių likimą, ypač tų tautų, kurios senovėje jau pradėjo tarp savęs susiartininti ir rištis į tautų sandarą, žmoniją, kaip Europos tautos, tai visame kame pamatai aiškia ir nepertraukiamą pažangą.

Visųaiškiausiai apsišviečia mokslų bei išradimų pažangos eiseną pirmyn tame, kad pavergia sau gyvą ir negyvą gamtą. Užtenka tikrai pažvelgti į *titnaginius peilius*, kuriuos žmonės vartojo žiloje senovėje ir kuriuos da ir dabar vartoja kai-kurios laukinės tautos, ir į didžiausias *mašinas bei įrankius*, kuriuos vartoja dabar Europiečiai, idant suprasti, kaip toli žmonės nužengė; iš kapinių iškasinių, kuriuos iškasė mokyti žmonės, matome, kad ir Europoje kitados žmonės nepažinojo kitokių instrumentų, kaip akmeninius peilius, kaltus ir tam panašiai. Jau palyginus su laukinių žmonių įnagiais tuos įnagius, kuriuos turėjo Aigyptėnai,

babilonai ir kitos senovės tautos, išradusios būdą kalti varį ir geležį, padariusios stakles ir semiančias vandenį mašinas, vandeninį malūną ir taip toliaus, tai jau matoma nemaža pažanga. Viduriniuose-gi šimtmečiuose išrasta vėjinis malūnas ir gana sudėtinės mašinos su dantiniais ratais (paveizdan, ratai laikrodžiuose). Naujuose-gi laikuose išrasta greitos staklės¹⁾, garinė mašina²⁾, garvežis³⁾, garlaivis⁴⁾, elektriškas telegrafas⁵⁾ ir daugybė kitokių dalykų, visai permainingių išdirbystės būdą ir susinėsimus tarpe žmonių.

Ta pažangos dalis vadinasi *įnagių arba techniška pažanga*. Ji nebūtų galima, jai nebūtų *moksliskos pažangos*. Apie moksliską pažangą mes jau daug kalbėjome ir nėra reikalo vėl apie ją kalbėti, nesa ji yra gana gerai matoma.

Ta pažanga iš dalies pakreipė geron pusėn ir žmonių apsigimimą. Pas mumis, bet ir visur, nemo-kyti žmonės, prisilaikantys senovės nuomonių, sako, būk juo tolyn, juo blogyn eina, būk tai su laiku žmonės tampa silpnesniais, mažesniais, būk ir žmonių amžius einas trumpyn. Senovės laikuose pas visas, net ir apšviestas tautas, buvo pasakojimai apie žmones-milžinus, gyvenusius kitą syk ant žemės. Žydų biblijoje ne sykį pasakojama apie tokius milžinus, ir sakoma, kad kitados žmonės gyvenę po kelis šimtus metų, (daugiau negu devynis šimtus), paskui po šimtą ir po du šimtu metų, o ant galo — trumpiau. Pas mus šiaip žmonės pasakoja, kad kitą syk buvę tokie milžinai, kad galėję padėti sau ant delno dabarnykščius žmones, kaip uodus (kuisius), o paskui žmones busią taip maži, kad jų dvylika galėsia išsitekti mūsų krosnyje, kur jie galėsia spragilais kulti. Tikrasis mokslas parodė, kad visi tokie pasakojimai ne yra teisingi. Dabar mokyti žmonės, atkasinėdami kapines, išmatavo žmonių kaulus ir susekė, kad dabarnykšti Europos žmonės yra daug augštesni už senovės žmones. Taip lygiai iš užrašų parapijinėse kniugose, kurios kai-kur užsiliko nuo kelių šimtmečių, susekta, kad Europos žmonių amžius juo tolyn, juo ilgin eina.

Kuomet yra kalbama apie žmogaus amžių, tai nereikia imti už paveizdą pavienių senų žmonių, kurie tai šiur, tai tur gyvena po 100 metų ir ilgiau, bet reikia išrokuoti vidutinį žmogaus amžiaus ilgį kokioje-nors šalyje. Mokyti žmonės tą šiaip padaro: surokoja kiek kokioje-nors šalyje išmiršta žmonių iš vieno gyventojų tūkstančio. Tad ir išeina, kad juo mažiau kur apšviesti žmonės ir juo blogiau yra šalis surėdyta, juo daugiau joje išmiršta nuo įvairių ligų, visų pirmiausia vaikų, o paskui ir suaugusių žmonių, ir par tai vidutinis žmogaus amžius tampa trumpesnis. Anglijoje ne per senai miestų valdybos, mokytiems žmonėms

patarus, užmanė perbūdavoti senus miestus, kad juose būtų tyras oras: praveisti plačias gatves, vaisinti jų viduryje ir aplinkui sodnus, statyti dailesnius namus beturčiams ir užlaikyti jiems neapmokamus gydytojus, suteikti jiems už mažą užmokestį arba ir visai už dyką vaistus, ir iš sykio, po 20 metų, o net ir po 10 metų, tose vietose žmonių mirtinumas žymiai sumažėjo; tatau: žmogaus amžius prasiilgino. Kuomet žmonės visur taip pat pradės imties už darbo, tai ir visur taip bus.

Dabar, galima pasakyti, nauji įnagai (instrumentai) ir mašinos dar ne visiems žmonėms tetar nauja, o tik tai turtingesniems. Yra dabar šalys, kaip paveizdan Galicija ir Maskolija, kur techniška pažanga atneša negerovę beturčiams žmonėms: dirbtuvių ir kasyklų darbininkai gyvena kur-kas blogiau, negu kitados gyveno iš žemdirbystės, ir daug greičiau išmiršta. Bet nereikia manyti, kad taip yra visur, nesa, paveizdan, Anglijoje, kur daugiausia iš visų Europos šalių yra vartojamos mašinos, net ir labjusia neturtingų žmonių uždurbis pasididina ir žmogaus amžius eina ilgin. Tam, kad techniška pažanga nekenktų neturtingiems žmonėms, jau surasta vaistas; tas vaistas — tai apšvieta, tai vienybė tarpe beturčių žmonių, tarpe darbininkų, reikalavime pakelti mokestį už darbą, vertime valstybės, apygardos ir vietinės valdžios geriau užlaikyti kasyklas, dirbtuves, darbininkų apgyvenamus namus, o paskui ir reikalavime, kad visos tos įstai-gos pereitų į savastį ir po valdžia pačių darbininkų sąjungų. Tuokart visi techniskos ir moksliskos pažangos išradimai bus lygiai visiems žmonėms naudingi ir ta pažanga taps dar greitesnė taip, kad žmogaus darbas su laiku bus lengvesnis, nors, žinoma, nepradings visai, kaip manė visi tie žmonės, kurie sudėjo pasakojimus apie buvusį ar dar būsiantį rojaus gyvenimą.

Moksliska pažanga ir tampriai susirišusi su ja *pažanga atskirų mokslo šakų* (rašliavos, tepliorystės, skauptorystės, arba skulptūros, būdavonės, arba architektūros, muzikos) permaino geron pusėn ir *dvasišką žmonių apsigimimą*, arba *naturą*. Juo toliau, juo daugiau atsiranda tokių žmonių, kurie apsirenka sau savo gyvenimo tikslu atsiekti teisybę arba padaryti ką-nors labai gražaus, ir sutinka net badauti, kad tik atsiekus savo tikslą. Apie tokius žmones sakoma, kad jie gyvena galva, o ne pačiomis tik gyvenimiškomis smulkmenomis, ir ištikrųjų, tokie žmonės yra daug prakilnesni už šiaip žmones ir jie savo darbais pakelia visas minias augščiau nuo to senovės gyvenimo, kuris buvo artimas gyvuliškam gyvenimui. Mokslas ir žinios, įprotis mįslyti apie teisybę ir atjausti grožę padaro žmones švelnesniais, geresniais, teisingesniais, priverčia juos mįslyti ne apie save, bet ir apie kitus, išdirba *žmonių papročių ir palinkimų pažangą*, arba ki-

1) Anglas *Arkrait* 1732 — 1792 m.; — 2) Anglas *Watt* 1736 — 1819 m. 3) Anglas *Stefensonas* 1812 m. 4) Amerikėnas *Fulton* 1815 m. 5) Amerikėnas *Mors* 1844 m.

taip sakant *visuomeniškos teisybės pažangą*. Juo toliau juo daugiau atsiranda žmonių, sutinkančių pakelti didžiausį vargą, by tik užvedus visuomenėje geresnę tvarką ir kitokiais būdais pagerinus kitų likimą, ir prie to jie nereikalauja sau už tai jokio atlyginimo nė šiame nė kitame sviete. Paskaitykime kningas ir laikraščius, apsidairykime aplinkui savęs, ir mes pamatysime nemaža net ponų ir turčių sūnų bei dukterų, galinčių gyventi perteklume, jai mįslytų tiktai apie save; vienok jie tankiai vargsta ir kenti par tai, kad rūpinasi nuskriaustų ir beturčių žmonių likimu, kad dirba jų apšvietimui, kovoja už didesnes jų tiesas ir tam panašiai. Tas viskas vadinasi *žmoniškumo pažanga* pačioje žmogaus naturoje, arba apsigimime.

Ta pažanga priveda prie *pažangos atsincšimuose tarpe tautų ir visuomeniškuose bei valstybiniuose surėdymuose*.

Jai mes sulyginsime senovės ir dabarties atsinešimus tarpe Europos tautų, tai visų pirmų mums turės pulti akysan tai, kad senovės ir viduriniuose šimtmečiuose visur be perstojo buvo vedamos karės. Dar prieš atsirasant Romos imperijai, ir po jos nupuolimui viduriniuose šimtmečiuose kariavo ne tik tauta su tauta, valstybė su valstybe, bet ir paprasčiausias ponas — raitelis (ricerius) kariavo su kaimynais, veik be pertrukio ir prie to žūdė bei kankino šiaip žmones. Naujoje gadynėje jau tiktai valstybės kariavo tarp savęs, privatinės karės išnyko. Dabar jau nuo šimto metų laiko mažesnės Europos valstybės nebe pažįsta karės ir didesnės ne tankiai tekariauja. Apart to karė persimainė: dabar, visoms valstybėms susitarus, yra draudžiama karės laike žūdyti, ardyti ir apvaginėti ramius gyventojus, ir jai tas kur atsitinka, tai visi tokį pasielgimą vadina pasibjaurėtinu ir begėdišku darbu. Tarpe apšviestų žmonių visur yra kalbama apie tai, kad karių nebūtų visai ir kad nesutikimai tarpe valstybių būtų tam tikrų teismų ramiai išrišami. Ir jau laike pastarųjų 25 metų buvo keli tokie teismai, kurie sulaukė nuo karės Europos ir Amerikos valstybes. Svarbu yra ir tai, kad net labiausia apsiginklavusių valstybių carai kalba dabar apie taiką, net ir prieš kariumenę jie išsireiškia norį taikos, o kariumenę laiką vien tiktai tam, kad tą taiką galėtų užlaikyti ir apsaugoti. Kitados-gi kariavimas buvo laikomas prakilniausiu žmogaus užsiėmimu, kad ir pas laukines tautas tas, kas nebuvo užmušęs nors vieną priešą, neturėjo tiesos vesti, ir net pas apšviestas tautas kiekvienas naujas caras visų pirmiausia turėdavo įgyti sau garbę karėmis.

Podraug su tuo, kaip tarpe žmonių ėmė mažinties karės, susimazina ir galėjimas vienai tautai patekti į kitos tautos nelaisvę ir par tai pamaži ar staiga išnykti. Europoje mes matome, kad pastarame metšimtyje angsčiau užkariautos tautos išsiliuosavo iš

po svetimos valdžios ir uždėjo savo neprigulmingas valstybes, tankiai su kitų valstybių pagalba; ir tarpe apšviestų Europos žmonių pakilo mintis, kad *kiekviena tauta privalo būti laisva* savo likime. Taip tai su Maskolių valdžios ir kitų valstybių žmonių pagalba (daugiausia su anglų pagalba) išsiliuosavo iš po Turkijos valdžios serbai, graikai, volochai ir bulgarai. Taip su Prancūzijos pagalba Italijos pakraščiai išsiliuosavo iš po Austrijos valdžios ir šiame atvejyje daug italams pagelbėjo anglai, suteikę italų sukilėliams pinigų, patįs įstodami į kuopas, sukėlusias maištą prieš Austrijos valdžią ir prieš Romos popiežių, kaip lygiai ir prieš Italijos kuningaikščius, kurie laikė Austrijos pusę ir kankino savo pavaldinius. Pamaži italai išsiliuosavo iš svetimos globos, nuo svietiškos popiežiaus valdžios, nuo savo negerų kuningaikščių ir karalių, ir susikuopė į vieną laisvą valstybę. Kitos tautos, kaip, paveizdan, vengrai, slavai ir Austrijos volochai, jai negalėjo išsiliuosuoti par maištą ir su kitų tautų pagalba, tai vis-gi pasiliuosuoja par tam tikras permainas valstybinių surėdymų, ir nėra dabar Europoje tokios, nors ir mažiausios bei neturtingiausios tautos, kuri neturėtų vilties tapti laisva ir ponu savo likimo par tam tikras permainas, valstybinių surėdymų, kurie juo tolyn, juo vis eina laisvyn. Tokią viltį galime turėti ir mes, rusinai — ukrainiečiai, padalinti tarp Maskolijos ir Austro — Vengrijos valdžių*). Austrijoje rusinai, pasidėkavodami valstybinio surėdymo permainai, įvykusiai 1848 m., matomai pradeda išsiliuosuoti iš po įtekmės lenkų, kurie buvo užviešpatavę ant jų, ir nuo volochų, vokiečių, iš dalies-gi ir nuo vengrų. Maskolijos Ukrainoje po baudžios panaikinimui 1861 m. rusinai — ukrainiečiai iš dalies pasiliuosavo nuo lenkų, ir ateis laikas, kuomet par valstybinės tvarkos įvyksiančią permainą pasiliuosuos ir nuo maskolių.

Tas tautų išsiliuosavimas iš po svetimų valdžių priespaudos vadinasi *tautų laisvė*, arba *laisvė žmonių giminių*, arba *tautiškumas*. Šiame atvejyje yra aiškiai matoma Europos tautų pažanga, ypač pastarojo metšimčio laike.

Ir visuomeniškas surėdymas tarpe Europos tautų pasigerino, ypač laike paskutiniųjų 100 metų. *Ypatiška*, arba *asabiška vergija* kitą sykį priėjusi iki tam, kad ponai laikė vergus, kaip gyvulius, ir vergas buvo jų akyse daiktu, arba, kaip anuose laikuose

*) Taip-pat, kaip rusinai, ir lietuviai nuo to laiko, kuomet užgimė jų tautiškas susipratimas, pradėjo atsikratyti įtekmės lenkų iš vienos pusės ir žiauraus maskolinimo sistemo, Maskolijos valdžios užgirdo ir palaikomo, iš antros pusės. Dabartinis mūsų padėjimas yra toks, kad, žiūrint į jį, galima neužvylimai tikėtis sulaukti politiško tautos savistovumo. Prūsų lietuvių padėjimas yra daug sunkesnis už mūsų; jie, dėlei savo neskaitlingumo ir dėlei to, kad vokiėtinimo idėjai Vokietija pašvenčia didelę dalį savo jėgų, nelabai tegali tikėtis politiško savistovumo, o be to tautos užsilaukymas yra labai abejotinas. (Vertėjas).

sakyta, "kalbančiu įnagiu, arba instrumentu". Asmeniška vergija Europoje pamaži atsimainė vidurinių metšimčių gadynėje į priverstiną baudžiavą, o dabar ir vergija ir baudžiava visur Europoje liko išnaikinta. Taip pat neseniai dar panaikinta vergija negrų (juodųjų žmonių) Amerikoje, ir dabar europiečiai rūpinasi tuomi, kad vergija visoje pasaulėje būtų išnaikinta; Europoje ir Amerikoje užsiliko tiktai *samda*, kuriai patenka visi neturtingi laisvi žmonės, bet dabar jau kalbama ir kai-kurios valstybės rūpinasi apie tai, kad pagerinti samdytinių buvį, o daugelis žmonių iš pačių samdytinių tarpo ir net iš turtingųjų tarpo jieško būdų taip padaryti, idant *samdos* visai nebūtų, idant visi žmonės būtų savininkais, arba idant visi turtais patektų nuosavybėn kuopų, valsčių ir valstybių, ir idant iš tos nuosavybės gautų visi lygiai nauduotis.

Nuo kaikurio laiko tarpe Europos tautų atsirado tam tikros žmonių kuopos, kurios triūsi apie tai, kad pagerinti samdytinių gyvenimą, sutvėrus jų tarpe vienybę. Tokie žmonės vadinasi *socijalistais*, arba draugininkais. Tarpe pirmų tokių socijalistų yra plačiai visiems žinomi: anglas Robertas Owen (1771—1858) ir prancūzas San-Simon (1760—1825), kuriedu daug parašė apginimui samdytinių — darbininkų ir bandė įkurti jų tarpe susivienijimus. Daugiausia prasiplatino darbininkų susivienijimų Anglijoje, kur jie užsidėjo sau tikslą priversti dirbtuvių (fabrikų) savininkus pakelti užmokestį darbininkams ir sutrumpinti darbo laiką, o paskui stengties turėti įtekme ant valdžios, kad ši apskelbtų įstatymus darbo žmonių naudai. Dirbtuvių darbininkus sekė ir žemdirbiai. Su laiku įvairių šalių socijalistai priėjo iki tam supratimui, kad reikia jų darbas suvienyti ir 1866 metuose tapo įkurta Tarptautinė Darbininkų Sandara, kuriai labjausia prisitarnavo vokiečių mokslinčius *Karolis Marksas* (1815—1883). Ši sandara kas metas sušaukdavo atstovus darbininkiškų sandarų iš įvairių šalių pasirodavimui ir apkalbėjimui darbininkų reikalų. Nors 1874 m. Tarptautiška Darbininkų Sandara užbaigė savo gyvavimą, vienok įvairiose atskirose šalyse atsirado labai daug darbininkiškų sandarų ir jos laiks nuo laiko sušaukia į tarptautiškus susivaziavimus ar tai visų darbininkų atstovus, ar tai paskirstydami pagal amatus, ir jos jau kovoja už permainingą surėdymų darbininkų naudon, juo labjaus, kad samdytinių pagalbon ateina daug apšviestų ir gerų žmonių iš turtingų luomų.

Par tai jau daug Europos ir Amerikos valstybių apskelbė įstatymus apie sutrumpinimą darbo moterų ir vaikų, apie mokestį darbininkams nuo darbo kiekybės, apie dovanas jiems senatvės sulaukus; o neperseniai Anglijos valstybinė taryba sutiko iš dalies ant reikalavimų darbininkų, norinčių, kad dirbtuvėse

nebūtų dirbama ilgiau, kaip 8 valandas į dieną, ir užvedė 8 valandų darbo dieną valstybės dirbtuvėse ir kasyklose. Ant to, matomai, nepasibaigs šis dalykas ir su laiku prieis prie to, kad samdytinių jau nebus; visi valdys žemę, darbo įnagius, mašinas, ar tai atskirai, pavieniai, ar tam tikromis kuopomis bei bendrijomis.

Valstybiniuose Europos tautų surėdymuose ir-gi įvyko permainingos, kurios visųpirma panaikino senovės vergiją. Dabar visose Europos valstybėse, išskyrus Turkiją ir Rosiją*), pripažinta, kad valstybės reikalais privalo rūpintis ne vien carai ir jų paskiriami valdininkai (činovnikai), bet ir patys žmonės, kuriuos tie dalykai labjausiai ir apeina. Visoje Europoje, išskyrus Turkiją ir Rosiją, valstybinės valdžios tapo konstitucijinėmis, t. y. tokiomis, kad valdininkai privalo elgties pagal įstatymus, kuriuos išdirba žmonių atstovai; o kaikurios valstybės, kaip va Šveicarija ir Prancūzija yra valdomos ir rėdomos pačių žmonių išrinktais valdininkais ir par tai vadinasi *respublikomis* (respublika yra latyniškas žodis: res — daigtas, dalykas, publicus — viešas, visuomeniškas; tad ir žodis respublika reiškia visuomeniškas dalykas). Amerikoje veik visos valstybės, kurias ten įrengė iš-eiviai iš Europos, virto į respublikas. Be to visose konstitucijinėse valstybėse atskiriems žmonėms ir bendrijoms yra pripažinta tiesa davinėti savo balsą ir nuomonę visokiuose visuomenės reikaluose tam tikruose susirinkimuose, ar tai par spaudą, ar tai keliu prašymų į valdžią, ar kitaip.

Visi tokie laisvi valstybiniai surėdymai bei žmonių teisės išsidirbo pas Europos tautas pamaži ir tai tokiu būdu, kad viena tauta mokinosi jų nuo kitos. Pradžia tiems surėdymams — teisėms padaryta dar senovės amžiuose graikiškoje ir romiškoje respublikose, kurios atsirado 600 — 500 prieš Kristui užgimiant, kuomet žmonės Graikijos miestuose ir Romoje išvarė savo valdonus ir ėmė valdyties tarybomis ir žmonių suėjimais. Bet kuomet romėnai užkariavo dides valstybes ir nepanorėjo užkariautoms tautoms suteikti tokią laisvę, kokią turėjo patys, tad ir patys nustojo valstybinės laisvės prieš Kristaus užgimimą; nesa kuomet jų kariški viršininkai (imperatoriai) panorėjo, ant karumenės pasiremdami, susilyginti su valdonais, tai Romai pasivedę žmonės tam nesipriešino, pačių-gi romėnų buvo par maža, kad pasipriešinti tam užmanymui. Pamaži kariški viršininkai iš Cezario giminės vienas po kitam įgijo sau Romoje spėką ir Ro-

*) Kuomet autorius rašė šį veikalą, Maskolijoje dar nė svajoti nesvajota apie Valstybės Dūmą, arba Parlamentą; apie Turkijos konstituciją ir-gi negalima buvo nieko užjausti. Teisybė, Maskolijos konstitucija ir Dūma tėra tik labai siaurutis pačių žmonių valdymos, bet vis-gi nužengta jau pirmyn ir mintis apie žmonių politišką laisvę ir apie jos reikalingumą kas diena vis labjaus ir labjaus platinasi Maskolijoje. (Vertėjas).

mos respublika persimainė į cariją, kurią pradėta vadinti *imperija*, arba *ciesoryste**). Didelė Romos ciesaorystė liko išgriauta užpuolimo laukinių viduramžio tautų. Tos tautos, prisiziūrėjusios graiko-romiškai ciesaorystei, užsilaikiusios iki 1453 m., kuomet Turkai užėmė jos sostopilę Konstantinopolį ir pasiklausiusios patarimo krikščioniškų kuningų, ir pačios pradėjo įrengti savo karalystes ir ciesaorystes.

Pusėje vidurinių šimtmečių augštesnės Europos valstybių luomos: kuningai, raiteliai ir miestelėnai pradėjo versti savo karalius ir kuningaikščius nieko neveikti svarbesniuose valstybės reikaluose be jų patarimo; tos luomos duodavo savo patarimus į tam tikras *valstybines sueigas* susirinkusios. Bet tokie laisvesni, konstitucijiniai, surėdymai teuzsilaikė tikrai Anglijoje ir iš dalies Holandijoje. Patįs tatai miestų gyventojai ir valstiečiai Šveicarijoje, apsaugoti nuo sveltimžemių savo kalnais, įsteigė visai išguiti savo kuningaikščius ir įrengti respublikų sandarą. Taip lygiai įrengta nemaža respublikų ir Italijos miestuose, vienok veik visose jų priviso kuningaikščių. Naujų amžių gadynėje holandai įstengė išsiliuosuoti iš po Ispanijos karalių valdžios, kuri paveldėjo Holandiją nuo senovės savo kuningaikščių; holandai tad irgi sutvėrė respublikų sandarą, kuri ne taip dar senai tapo perdirbta į konstitucijinę karalystę. Pagal Anglijos ir Holandijos paveizdą susitvėrė laisvos angliškos valstijos Šiaurinėje Amerikoje, kurios daugiau neg šimtas metų tam atgal išsiliuosavo iš po Anglijos karalių ir įkurė trečią iš eilės Europos tautų respublikų sandarą, kuri vadinasi Suvienytos Šiaurinės Amerikos Valstijos; į tas Suvienytas valstijas kraustosi dabar ir mūsų tautos žmonės. Sekdami šių valstybių paveizdą Ispanijos ir Portugalijos karalių pavaldiniai, apsigyvenę įvairiose Amerikos šalyse, išsimušė iš po senosios savo valdžios ir įrengė sau respublikas.

Daugiau, negu 100 metų tam atgal, 1789—1792 metuose, prancūzai privertė savo karalių priimti valstybinį surėdymą, panėšų angliškamjam, o paskui pabandė įkurti pas save respubliką, bet ši išpradžią pas juos neužsilaikė. 1848 m. prancūzai vėl išvarė savo karalių ir nauja respublika užsilaikė kelis metus, galop 1870 m. tretį sykį bandė užvesti respubliką ir dabar šitoji respublika laikosi ilgiau už kitus prancūzų valstybinius surėdymus, kuriuos matėmė mūsų gadynėje. 1848 m. pasikėlė ir italai, vokiečiai ir kitos tautos Austrijoje, norėjusios užvesti pas save konstitucijinę tvarką. Tas jiems ne iš sykio tepasisėkė, nesa carai netrūkus atėmė teises, kurias buvo paža-

*) žodis "ciesorius" yra perdirbtas iš vardo Cezaris, paskui iš "ciesorio" virto "caras". Žodis "karalius" atsirado pas slaviskias tautas — čekus, lenkus ir kitus — nuo "Karolio", Vokietijos ciesaoriaus, kuris pirmas pradėjo užkariauti anų laikų slavus.

dėję duoti tautos; bet pamažu tautas vėl iškovojo sau nuo valdžios tas teises ir dabar visos valstybės vakarinėje Europoje tapo konstitucijinėmis. Austro-Vengrijos valstybė buvo tapusi konstitucijinė dar 1848 m., bet neilgai tetrūkus ciesaoriška valdžia panaikino konstituciją. 1867 metuose, po nelaimingomis karėmis, kuriose ta valdžia nustojo prigulėjusių jai Italijos šalių, prisidėjusių prie naujai susitvėrusios Italijos konstitucijinės karalystės, ciesaoriška valdžia sutiko duoti žmonėms konstituciją Austrijoje ir Vengrijoje.

Dabar Europoje privalės priimti laisvą valstybių surėdymą ir Rosija, prie kurios priklauso ir mūsų Ukraina. Čia vidurinių metšimčių gadynėje visuose miestose buvo viečiai (sueigos), be kurių žinios kuningaikščiai negalėjo daryti nieko svarbaus valstybiniuose reikaluose. Su laiku tose ukrainiečių šalyse, kurios kitados perėjo į Lietuvos valstybę, o paskui į Lenkijos, tie viečiai tapo panaikinti ir į jų vietą užvesta ponų (šlėktos, bajorų) tarybos, arba *seimai*, apskričių ir valstybės, kurie persvėrė karalių valdžią taip, kad lietuvių — lenkų — ukrainiečių valstybė buvo įtyn *ponų respublika*. Tose-gi šalyse, kurios pateko po Maskvos valdžia, buvo luomų tarybos, arba žemiečių sueigos (sborai), kurie susidėdavo iš pasiuntinių nuo kuningų, ponų ir miestelėnų. O tuose ukrainiečių ir maskolių tyrlaukuose, kur apsigyveno kazokai, viską valdė ir prižiūrėjo *kazokų tarybos*, kurios buvo neva respublikomis, nors pripažino ant savęs vyriausią valdžią lenkų karalių arba maskolių carų. Nuo to laiko, kuomet, ukrainiečiai lenkų ponų ir kuningų varginami, pasivedė Maskolijos carams, — carai pamė persvarą ir pamaži užgriebė didesnę dalį lenkų valstybės ir įrengė didelę Rosijos monarchiją.

Maž-daug 200 metų tam atgal Maskolijos carai pradėjo laužyti savo valstybėje visas valstybines laisves žmonių, kaip tai darė karaliai kitose Europos valstybėse, paveizdan, Prancūzijoje ir Austrijoje, ir pamaži išnaikino jas visai: išnaikino ir žemiečių sueigas (sborus), ir lenkiškus seimus, ir kazokų tarybas, ir jų vieton užvedė ponų pavietines ir apskričių (gubernijines) tarybas, ir miestų bei valsčių tarybas su labai siauromis teisėmis. Jau kelios dešimtys metų, kaip Rosijos apšviestiesni žmonės turi turėti konstitucijinį surėdymą ir trisdešimt metų tam atgal pati valdžia buvo priversta užvesti *žemiečių tarybas*, pavietines ir gubernijines, susidedančias iš atstovų nuo visų luomų (ponų, miestelėnų ir valstiečių), ir tos tarybos ėmė reikalauti, kad būtų sušaukta visatina valstybės taryba. Caro valdžiai tas nepatiko ir ji da susiaurino ir taip jau siauras šių tarybų tiesas. Žinoma, ir Maskolijos valdžia neišlaikys visuomenės spaudimo, kaip neišlaikė kitos cariškos valdžios Europoje; Maskolija taip-gi bus su laiku konstitucijinė valstybė.

Azijoje neseniai tapo užvesta valstybinė taryba, panaši į Europos konstitucijines, ir Japonijoje, iš kur pastaruose laikuose daug žmonių keliavo į Europą, pasimokintų. Ir Indijoje, kuri priklauso Anglijos valdžiai, daug žmonių jau pramoko europiečių mokslų ir pradeda jau reikalauti valstybinių tarybų, panašių į angliškasias, ir, žinoma, su laiku turės jas. Tas bus pavyzdžiu ir kitoms valstybėms Azijoje, Australijoje, kur apsigyvena daugelis europiečių, daugiausia anglų, įsikūrę valstybės, kurios, nors ir yra po Anglijos valdžia, vienok turi savo valstybines tarybas ir abelną tvarką labai panašią į respublikų tvarką. Galima pasakyti, kad dabar visa pasaulė eina prie laisvų valstybinių surėdymų, konstitucijinių ir respublikinių, ir atsiziūrint į tai, kaip iki šiol ėjo pažanga šiame atvėjyje, galima drąsiai pasakyti, kad su laiku visoje pasaulėje bus valstybinė liuosybė.

Visos augščiau paminėtos valstybinės laisvės ir teisės dabar dar nėra lygiai visiems gyventojų luomams pripažįstamos įvairiose Europos valstybėse.

Apart to, dėl apšvietos nelygumo, ne visi žmonės gali pasinaudoti ir iš tų tiesų, kurias turi. Bet vis-gi dabar visur jau aiškiai žengiami prie to, kad visi žmonės turėtų vienodas tiesas valstybėje, ir apšvieta dabar visur platinasi. *Kuomet visi žmonės bus užtekinai apšviesti ir visi turės lygias tiesas valstybėje, tuokart nuo jų pačių prigulės permainingi visą valstybinę tvarką ir tarptautiskus ryšius, kad iš to visiems būtų vienoda ir lygi nauda.*

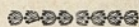
Tuokart užstos jai ir ne rojus gyvenimas, kuris nėra galimas žmonėms atsiekti, tai vis-gi gana tvarkus ir laimingas; ir tas gyvenimas juo tolyn juo eis geryn, pasidėkavojant naujiems mokslo išradimams.

(Užbaiga seka).

Ką aš galiu ir ko negaliu tikėti.

Angliškai parašė Robertas Blatchford.

Tikiuosiu, nemanysite mane įnirtusiu esant ant krikščionių ar krikščioniškųjų kuningų, kada aš n'esmi draugingas bažnyčiai. Daugelis kuningų ir daugelis šiaip krikščionių, kuriuos pažinojau, yra pagodotini žmonės. Tūli iš tų, kuriuos pažįstu ypatingai, yra toki gabūs ir toki geri, kokiais esant ir kitus sutikau; tačiau aš kalbu apie bažnyčias, o ne apie ypatas.

Aš pažinojau katalikų kuningus ir seseris, kurie

buvo gerbtini ir apkerinti, o ir daugelis tokiais esti; bet aš nemėgstu katalikų bažnyčios. Aš pažinojau Torius ir Liberalus, kurie buvo ištikrųjų gerais žmonėmis, ir laviais žmonėmis ir daugelis tokiais esti; bet aš nemėgstu Liberalų ir Torių partijų. Aš pažinojau kuningus Angliškosios bažnyčios, kurie buvo tikrai gyvais žmonėmis ir tikrais angliškais džentlemenais, ir tokių yra daugybė; bet aš nemėgstu Angliškosios bažnyčios.

Nevisuomet aš esmi buvęs agnostiku, ar racijonalistu, ar "netikiu", arba kaip ten mane krikščionis nemalonėtų pavadinti.

Manęs neišvedė iš kelio kokio bedieviška kninga. Aš dar nė vienos tokios nebuvau skaitęs, kada aš ėmiau svyruoti savo prisirišime prie ortodoksijų. Mane privertė dvejoti religiška kninga, parašyta atrodymui "Tikrumo Kristaus Prisikėlimo iš Numirusių". Mat kaipo vaikysčias aš mintyjau, ir statydavau, kaip kad daugelis vaikų daro, sau tokius klausimus, kuriuos bažnyčioms šiandien nebūtų lengvu atsakyti.

Aš ne dėlto palioviau tikėjęs į tai, ką mane kuklystėję išmokino, kad būčiau tapęs ištvirkėliu. Aš pasilioviau į tai tikėjęs dėlto, kad, po dvidešimties metų mąstymo ir protavimo, aš negaliu į tai tikėti.

Tasgatės, aš negaliu tikėti, kad krikščionių religija yra tikra.

Aš negaliu tikėti, kad biblija yra Dievo žodžiu. Nesa Dievo žodis stovėtų augščiaus kritikos ir negalima būtų atrodyti jo klaidingumas, o juk biblija nestovi augščiaus kritikos nė-gi klaidingumo.

Aš negaliu tikėti, kad kokio nors religija tapo Dievo suteikta žmogui. Nesa tokia religija būtų tobūla, o tuomi tarpu nežinome tobūlos religijos; nesa istorija ir mokslas atrodo mums, kad žinomosios religijos ne Dievo tapo suteiktos žmogui, bet kad jos išsivystė iš kitų religijų. Nėra jokios svarbesnės dėmės krikščionių religijoje, kurią tai dėmę galima būtų pavadinti pirmapradinge. Visos apeigos, misterijos ir mokymai krikščionybės pasiskolinti iš senesnių tikėjimų.

Aš negaliu tikėti, kad Jechovah, biblijos Dievas, yra sutvertoju žinomosios visatos. Biblijos dievas, Jechovah, yra žmogaus pasidarytas Dievas, išsivystęs iš stabo nežinomų ir laukinių genčių. Biblija tai mums aiškiai atrodo.

Aš negaliu tikėti, kad biblija ir Testamentas yra istoriškai tikri. Aš skaitau daugumą atsitikimų, ten užrašytų, pasakomis, ir dauguma nupieštų ten ypatų yra mythais (teikomis).

Aš negaliu tikėti į butybę Jėzaus Kristaus, nė Buddhos, nė Moizio. Aš tikiu, kad jie yra idėliaizuotais žmonėmis, paimtais iš dar senesnių legendų ir sakmių.

Aš negaliu tikėti, kad biblijos aiškinimas prietikių

tarp žmogaus ir Dievo yra tikras. Nesa tasai aiškinimas, kaip ir kiti religiški aiškinimai man žinomi, perstato žmogų nuodėmiaujančių prieš Dievą arba užmiršančių Dievą, o patį Dievą baudžiančių ar atleidžiančių žmogui.

Bet jaigu Dievas padarė žmogų, tad Dievas turi atsakyti už visus žmogaus veikimus ir mintis, ir todėl žmogus negali nuodėmiauti prieš Dievą.

Ir jaigu žmogus negali nuodėmiauti prieš Dievą, bet tik gali veikti, kaip Dievas įsakęs jau yra veikti, tad nesutinka su išminčia manymas, būk Dievas galįs pykti ant žmogaus, arba galįs bausti žmogų, arba rasti kokį-nors prasikaltimą, už kurį reikėtų atleisti žmogui.

Aš negaliu tikėti, kad žmogus kuomet-nors užmiršęs būtų Dievą. Nesa istorija rodo, kad žmogus nuo seniausiųjų gadynių noringai ir pagailėtinai jieškojo Dievo, ir tarnavo jam, ir garbino jį, ir aukavo Dievui su uolybe, kuri nešitolina nuo padūkimo. Bet Dievas nedavė jokio ženklo.

Aš negaliu tikėti, kad žmogus iš pačių pradžių buvo sutvertas "tobūlu", ir kad jis paskui "nupuolė". (Kaip tobūlas galėtų nupulti?). Aš įtikiu į evoliucijos teoriją, kuri atrodo ne nupuolimą, bet laipsnišką kylimą.

Aš negaliu tikėti, kad Dievas yra mylintis "Dangiškasis Tėvas", švelniai pasirūpinęs žmonija. Nesa jis niekuomet nepasipriešino pasibaisėtiniems kraulakumams ir neteisoms žmogaus prieš žmogų, ir nesa jis leidęs yra nelabumui valdyti svieta. Aš negaliu sutaikinti idėją švelnaus Dangiškojo Tėvo su žinomais baisumais karės, vergybės, marų, ir pablūdimo. Aš negaliu matyti rankos mylinčiojo Tėvo skurdvietėse, žemės drebėjimuose, viesulose. Aš negaliu suprasti atlėžimą mylinčiojo Tėvo įstatymuose grobišavimo, nē-gi baisumuose ir kančiose trando, vėžligės, choleros, ir džiovos.

Aš negaliu tikėti, kad Dievas yra asmenišku Dievu, kurs įsikiša į žmogiškus reikalus. Aš negaliu regėti moksle, nē patyrimė, nē historijoje jokių ženklų tokio Dievo, nē-gi tokio įsikišimo.

Aš negaliu tikėti, kad Dievas klausosi ar atsiliepia ant maldų, nesa visatą valdo įstatymai, ir nēra jokios priežasties manyti, kad tie įstatymai esti kuomet-nors sustabdomi. Be to, visąžinantis Dievas geriaus žinotų, kas reikia padaryti, negu žmogus jam pasakyti galėtų, o teisingas Dievas veiktų teisingai, nereikalaudamas, kad jo tvarinys primintų jam skirtą jo pareigą.

Aš negaliu tikėti, kad kuomet-nors stebūklai galėjo daryties arba kuomet-nors įvyko. Nesa visatą valdo įstatymai, ir nēra jokio tikėtino atsitikimo užrašyta, kur tie įstatymai būtų tapę sustabdyti.

Aš negaliu tikėti, kad Dievas "suvtērē" žmogų

tokį, kokiu jis dabar yra, žodžiu savo ir akimirkoje. Aš priimu teoriją evoliucijos, kuri mokina, kad žmogus palengva išsiplėtojo prigimtu būdu iš žemesnių formų gyvasties, ir kad toji evoliucija traukėsi milijonais metų.

Aš negaliu tikėti, kad Jėzus Kristus buvo Dievu, nē-gi kad jis buvo Dievo Sūnumi. Nēra jokio tikro atrodymo stebuklo įsikūnyjimo, ir aš nematau priežasties įsikūnyjimui.

Aš negaliu tikėti, kad Kristus mirės išgelbėjimui žmogaus nuo Peklos, nē-gi kad jis mirė išgelbėjimui žmogaus nuo nuodėmės. Nesa aš netikiu, kad Dievas nuteistų žmogiškąją veislę amžinon kankynėn už tai, kad ji nebuvo geresnė, negu jis padarė, ją, ir nesa aš nematau, kad Kristaus mirtis išvadavo žmogų nuo nuodėmės.

Aš negaliu tikėti, kad Dievas manytų reikalinga ēsant ateiti ant žemės pavidale žmogaus, ir numirti ant Kryžiaus. Nesa jaigu tai reikėjo atlyginimui už žmogaus nuodėmės, tai buvo bereikalinga, nes Dievas galėjo atleisti žmogui be kentėjimų Pats.

Aš negaliu tikėti, kad Dievas siųstų Savąjį sūnų numirti ant kryžiaus. Nesa jis būtų galėjęs atleisti žmonėms be pasmerkimo savo sūnaus skausman.

Aš negaliu priimti jokią doktriną "atpirkimo". Nesa atleisti kaltininkams, dėlto kad nekaltieji kentėjo, būtų neteisinga ir neišmintinga, o atleisti prasikaltėliams, dėlko kad trečia ypata maldavo atleidimo, būtų neteisinga.

Aš negaliu tikėti, kad Dievas leistų nuodėmei ateiti į svieta. Nesa jis neapkęstų nuodėmės ir turėtų galybę panaikinti ar uždrausti ją.

Aš negaliu tikėti, kad Dievas sutvertų ar apkanotų Velnią, nē-gi kad Dievas leistų Velniui gundyti žmogų.

Aš negaliu tikėti pasakai apie (stebūklingą) Kristaus gimimą iš mergos. Nesa žmogui gimti iš mergos (vyruū nedalyvavus) būtų stebūklas, o aš negaliu įtikėti į stebūklus.

Aš negaliu tikėti pasakai Kristaus iš numirusių prisikėlimo. Nesa tai būtų stebūklas, ir dėlto kad nēra tikro atrodymo, jog tai įvyko.

Aš negaliu tikėti, kad įtikėjimas į Kristaus Dievybę reikalingas yra dorumui, ar laimei. Nesa aš žinau, kad tūli, prisilaikanti to įtikėjimo, nēra nē laimingais, nē dorais, o kad tūli yra ir laimingi ir dori, nors je neprisilaiko to įtikėjimo.

Skirtumai tarp religiškų ir moksliskų teorijų, arba kaip aš turėčiau pasakyti, tarp prietarų ir racijonalizmo, yra aiškiai pažymėti ir nesutaikomi.

Viršgamtininkas stoja už "suvtērimą"; racijonalistas stoja už "evoliuciją". Nēra galimas daigtas suvesti tiedvi priešprieši idėji po bendru denominatoriumi.

Tvėrimo teorija paisto, kad žemė, saulė, ir mėnulis, ir žmogus, ir gyvūnai tapo Dievo "sutverti", akimirkoje, žodžiu jo burnos, iš nieko.

Evoliucijos teorija paisto, kad jie išsiplėtojo ar išsivystė palengva, prigimtu būdu iš seniaus beėsančiosios medžiagos.

Viršgamtininkas paisto, kad religija tapo Dievo žmogui įteikta, ir kad forma tokio apreiškimo yra šventoji kniga.

Racijonalistas paisto, kad religija išsikivinkliojo palengvais laipsniais ir žmogiškąja išminčia, ir kad visos esančios religijų formos ir visos esančios "šventosios kningos", azout būti "apreiskimais", yra evoliucijomis iš religiškų idėjų ir formų ir teikų priešistoriškosios gadinės. Nėra galimas daigtas suvesti tas priešpriešes teorijas po bendru denominatoriumi.

Krikščionys, Hindusai, Parsiai, Buddhistai ir Mohamedonai kožnas turi savo "šventąją Bibliją" arba "šventąją kningą". Kiekviena religija sakos, kad josios biblija yra tiesioginiu Dievo apreiškimu, ir kad tai vienintėlė tikroji biblija, mokinanti vienintėliai tikrąjį tikėjimą. Kožna religija sako visas kitas religijas esant netikromis bergždžiomis.

Viršgamtininkai tiki į stebūklus, ir kožna sekta sakos, kad stebūklai nupasakoti josios įkvėptoje šventoje kningoje atrodo teisybę tos kningos ir mokina mojo joje tikėjimo.

Jokia religija nepriima teisybės kitos kokios religijos stebūklų. Hindusas, Buddhistas, Mohamedonas, Parsys, Krikščionis — kiekvienas įtiki, kad jo stebūklai yra vienintėliai tikri stebūklai.

Protestonas atmeta šalin Romos katalikų stebūklus.

Racijonalistas atmeta šalin visus stebūklus lygiai. "Stebūklai niekuomet neatsitinka".

Krikščionių biblija yra pilna stebūklų. Krikščionių religija yra įsteigta ant stebūklų.

Jokis racijonalistas netiki į stebūklus. To dėlei jokis racijonalistas negali priimti Krikščionių Regiją.

Jaigu atmeti šalin "tvėrimą" o priimi evoliuciją; jaigu ameti šalin "apreiskimą" (reveliaciją), o priimi evoliuciją; jaigu atmeti šalin stebūklus o priimi gamtos įstatymus, tai nepasilieka niekas iš Krikščionių religijos, kaip tik Jėzaus Kristaus gyvenimas ir mokymai.

Ir kada žmogus pamato, jog visos religijos ir visos ethikos, net nuo senų senovės žinomos, lyginai kaip visos šnektos ir visi mokslai ir visos philozophijos ir visos beėsančios gyvūnų ir augalų veislės palengva išsiplėtojo iš žemesnių ir žiauresnių formų; ir kada žmogus atsizino, kad yra buvę daugelis Kristų, ir kad Jėzaus gyvenimo paliudyjimas yra labai silpnas, ir kad visi Jėzaus darbai ir žodžiai buvo atkartojami kitų mokytojų toligražu prieš krikščioniškąją gadinę, tad

žmogaus protas negali atsikratyti nuo minties, jog historiskasai krikščionybės pagrindas yra labai trupus. Ir kada žmogus išvysta krikščioniškąją theologiją, kuri pasiskolinta nuo senesnių religijų, matomai pasipriešinant išminčiai ir buitims, tad jis ateina į tokį dvasios padėjimą, kurs leidžia orthodoxiškam krikščioniui pavadinti jį "netikiu" ir padaryti jam "nepriimnumą" dėlei didesnės garbės Dievui.

Victor Hugo.

Vertė Žemės Vaikas.

Notre Dame de Paris.

(Paryžiaus Švenčiausioji Panelė).

ROMANAS.

○○○○○○○○

I.

1. Didžioji Salė.

Jau praslinko tris šimtai keturiosdešimtis aštuoneri metai, šeši mėnesiai ir devyniolika dienų, kaip vieną rytmetį paryžėnai pabudo nuo skambinimo visais varpais, balsiai užusiais toje miesto dalyje, kur sueina Gatvės trijų kvartalų: Site, Universiteto ir Miesto.

Berods ta diena nėra minima historijoje. 6 Sausio 1428 m. neatsitiko nieko įdomaus. Priešas nesiveržė miestan, nebuvo laikama jokių procesijų, mokslaveiviai nekėlė riaušių, net nebuvo rengta gyventojams jokių reginių, kaip va vagies ar vagilkos korimas, nors į panėsius reginius piliečiai labai mėgdavo žiūrėti.

6 Sausio, tą dieną, kuomet paryžėnai taip nerimo, buvo laikoma dvejos šventės, apvaikščiotos nuo seniausių laikų vieną ir tą pat dieną: Tris karaliai ir bloznų šventė.

Tą dieną turėjo būti puikios ugnis ant Grevo pleciaus, zaislai aplink gegužinį medį pas Brako kopyčią ir vaidinimai Teisdarystės rūme. Apie tatai iš vakaro ant visų kryžkelių, užiant triuboms, pranešė visiems heroldai, pasipuošę gražiais fiolėtiniais žiuponais su išsiuvinėtais ant krūtinių baltais kryžiais.

Miestelėnai ir miestelėnės, uždarę savo namus ir krautuves, nuo pat ryto burių-buriais traukė iš visų šalių į kurį nurodytų centrų. Reikia pripažinti senovės Paryžiaus žioplams tai, kad diduma jų ėjo

ar pas ugnis, rengiamas kaip tik sezona, ar į didžią šiltą ir iš visų pusių apsaugotą Teisdarystės rūmų salę; niekas nepažingeidavo pažvelgti į bėdiną gegužinį medelį ant Brako koplyčios kapinyno, našlaičiu stovėjusį po pilku sausio dangum.

Ypač daug žmonių ėjo gatvėmis, vedusiomis į Teisdarystės rūmus, nesa žinota, kad bloznų šventę aplankys nesenai Paryžiun atvykę Flamandijos pasiuntiniai ir dalyvaus laike popiežiaus bloznų įvardijimo ir rinkimų, kas taip gi turėjo atsibuti Didžiojo Salėj.

Patekti į Didžiąją Salę nebuvo lengva tą dieną, nors ta vieta buvo laikoma viena plačiausių visoje pasaulėje.

Nesuskaitoma minia prisigrūdo ant plečiaus prieš rūmus. Žiūrint į ją iš lango, ji atrodė tarsi jūros, į kurias, nelyginant upės, ėjo šešios gatvės, nešdamos su savim vis naujas galvų minias. Tos minios vilnys vis didinosi, skaldėsi į kampus namų, riogsančių įvairiose vietose ant plečiaus, tarsi pussaliai jūroje. Milžiniško rūmų fasado viduryje krutanti masa apdengė didelius laiptus; žmonių buriai tai ėjo augšty, tai leidosi žemyn dviem pusėm laiptų, kurie, išsiskirdami žemai į dvi šaki, verste vertė plačią žmonių upę. Tarsi vandenpuolis, kurio vandens liejosi ežeran. Klyksmai, juokai, daugelio tūkstančių kojų tupčiojimas kėlė neapsakomą triukšmą ir klegesį.

Laiks nuo laiko triukšmas ir klegesys pasididindavo. Tekėjimas, nešęs visą tą masą, staiga sustodavo, pasisukdavo atgal, sukeldavo baisų sumišimą. Reiškė tatau, kad koks-nors tvarkos dabotojas pradėdavo veikti su šautuvo kolba, ar miestsargio arklys įsiverždavo į žmonių masą ir spardėsi į visas puses. Tas stebuklingasai tvarkos užlaikymo būdas užsilaikė iki šiai dienai: mes paveldėjome jį nuo savo senelių.

Tarpduriuose, languose, ant augštų, ant stogų, visur styposo žiopiai, ramiai žiūrėję į bendrą linksmybę ir nieko daugiau nenorėję. Daugelis, negalėdami patįs dalyvauti pasilinksminime, džiaugėsi, kad žiūri į besilinksminančius; mums yra interesinga ir tai, kad matome sieną, už kurios kas-nors atsitinka.

Jai mes nors mintimis galėtume sueiti su tais penkioliktojo metšimčio paryžėnais, ir tai stumdomi, tai puldinėdami isispraustume į tą milžinišką rūmų salę, taip mažą 6 sausio 1482 metuose, tai reginys, kurį tenai gautume paregėti, ir mums būtų akyvas ir mes matytume aplink save taip senus dalykus, kad jie mums visai nauji atrodytų.

Visų pirma mūsų akis ir ausis paliestų baises triukšmas ir margumas. Viršui galvų mes pamatytume smailyn einančias lubas su mediniais karnizais; lubos — išmargintos mėlinais dažais ir auksinėmis lelijomis. Po kojų — grindis iš baltų ir juodų murmulinių

plytų. Kiek prieky — septinė kolumos, palaikančios lubas. Aplinkui pirmų keturių kolumnų pirkliai išstatė savo krautuvėles, blizgančias stikliniais ir metaliniais indais. Aplinkui likusiųjų trijų — ažuoliniai suolai, ištrinti ir blizgantys, tur but, nuo to, kad ant jų visados sėdasi prokurorai ir advokatai. Visur, tarpe kolumnų, pasieniais, palei duris, begalinės eilės stovylių Prancūzijos karalių įvairiose pozose. Languose su smailiomis viršūnėmis — įvairių spalvų stiklai; plačios durys — puikiausio darbo. Ir visa tai, lubos, kolumnos, sienos, įdubos (nišos) sienose, durys, langai, stovylos, puikiai nutepiota mėlinai su auksu šiek tiek pajuodavusiu jau ir toje gadynėje, apie kurią mes kalbame.

Atsiveizdinkite dabar tą begalo ilgą pilkos sausio dienos apšviestą salę, pilną margos ir triukšmingos publikos, krutančios pasieniais, besirangančios tarp kolumnų, ir tuokart jus turėsite silpną supratimą apie šį paveikslą, kurio įdomias smulksmenas mes šičion bandėme išpasakoti.

Nieko neužsiliko iš to senovės Prancūzijos karalių paminklo: ką užlaikė laikas, tą sunaikino rūmų taisymai.

Bet grįžkime į aną Teisdarystės palociaus salę.

Viename to milžiniško paralelogramo gale stovėjo garsus vieno šmoto murmulinis stalias. Stalias buvo taip platus, ilgas ir sunkus, kad niekados dar ir niekur nebuvo matyta pasaulėje kitas tokis didelis murmulio šmotas. Antrame gale buvo koplyčia, kuri, Naujose-gi laikose (1871), gartinė Liudvikui XI liepus, buvo įrengta jo stovyla klūpsčia prieš Dievo Motiną, ir Liudvikas XI, nei kiek nesirūpindamas, kad dvi įdubi (niši) pasilikis tušti, liepė dar atnešti čia stovylas Liudviko Šventojo ir Karolio Didžiojo, kuriuos jis laike taip galingais danguje, kaip kad galingi buvo ant žemės gyvendami.

Viduryj salės, priešais įeinamąsias duris, buvo iškelta estrada, apmušta auksiniu audekliu. Ji skirta buvo atvažiuosiuoms flamandams ir kitiems garbingiems svečiams.

Vaizdinimas, sulig įpratimo, turėjo atsibūti ant didelio murmulinio stalo. Jis nuo pat ryto buvo tam tikslui parengtas. Ant jo puikios kojomis apdraskytos murmulinės lentos buvo įtaisyta kažkas panėšaus klėtkai, kurios viršutinė dalis, tiek prikelta, kad būtų matoma publikai; tai — scena; apatinė kilimais uždengta dalis buvo paskirta lošėjų apsirengimui. Kopėčios, naivųškai iš lauko pusės pristatytos, vienyjo sceną su apatiniu kambariu; kad ir nežinia kaip staiga turėtų pasirodyti ant scenos ar prasišalinti artistai, jie būtinai turėjo pasikelti ar nusileisti tais laiptais. Šventa ir nekalta dailės bei mechanikos kūdykystė!

Keturi seržantai, kurių privalumas buvo daboti

minioje tvarką švenčių laike ir bausmių dienose, stovėjo po vieną pas žėdną murmulinio stalo kampa.

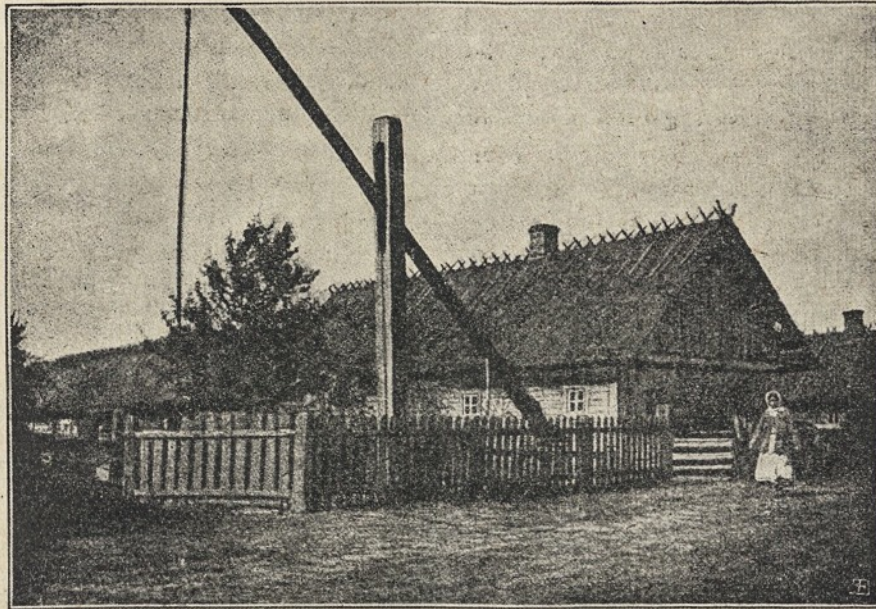
Lošimas turėjo prasidėti lygiai pusiaudienį, kaip tik rūmų laikrodis užbaigs dvyliką skambinęs. Tas laikas, tiesa, vėlybas teatrališkiems žaislams, bet-gi reikia prisitaikinti prie pasiuntinių.

Tuo tarpu nesuskaitoma minia laukė nuo pat rytmečio. Daugelis įdomaujančių stypsojo pas rūmų laiptus nuo aušros, ir styro ant šalčio; tūli tvirtino, kad kiaurą naktį išstovėjo pas duris, kad tik pirmiems

ir vienur ir kitur laidė savo juokdaringas vilyčias. Iš jų balsių juokų, iš šaukimo į draugus, buvusius kitame salės gale, tuojaus buvo galima patėmyti, kad tie jauni pramušgalviai visai nē nerimsta ir nejaučia nuovargio, kaip kiti, ir puikiai moka pasinaudoti iš esančių aplinkybių, kad padarius sau teatrališką reginį iš to, ką matė čia pat ir kas linksmino juos belaukiant tikrojo reginio.

Netrukus laikrodis išskanbino dvyliką.

(T. B.)

Lietuvos kaime.

inėjus. Minia kas minutė didinosi ir, kaip vanduo, kuomet iškyla augščiau savo paviršiaus, ėmė kelties augštytyn pasieniais, palei kolumnas, užėmė tarplangius ir visus sienos nelygumus. Tą dieną galėtum atjausti nuvargimą, neramumą, nekantrybę laisvą toj dienoj užsilaikymą: barniai kilo dėlei nekalto stumtelėjimo alkune, ar dėlei vinimis pakaustytų užkulnių kaimyno, užlipusio ant kojos. Dar ilgai prieš pasiuntiniams ateisiant girdėti galima buvo nepasikakinsusių ir neramių žmonių šūkavimai suspaustoje ir nualsusioje minioje. Tik ir girdėjosi iš visur skundai ir keiksmi ant flamandų, miesto galvos, Austrijos Margaritos, miesto sargybos, karščio, šalčio, netikusio oro, bloznų popiežiaus, kolumnų, stovylų, uždarytų durų ir atdarų langų. Vis tai labai džiugino šur tur landžiusius mokslaeivius ir lokajus, kurie dar gi erzino nekantrius; šiems tie erziniai buvo bjauresni už įdurimą spilka.

Vienas tokių juokdarių burelis iškrušo langą, užsirangė į tarplangį, ir, žiūrėdami tai į salę, tai į plecių,

The Lithuanian Monthly Magazine

“LAISVOJI MINTIS”

(FREE THOUGHT)

Published on the 28th of the month
preceding month of issue.

At Chicago, Ill. & Scranton, Pa.

BY

The Lithuanian Publishing Association

“LAISVOJI MINTIS”

President A. GRYBAS. Treasurer Dr. J. ŠLIUPAS.
Secretary V. K. RAČKAUCKAS.

Yearly Subscription Rates.

In the United States.....	\$2.00
Foreign Countries.....	\$2.50
A single copy.....	20c.

Advertising Rates On Application.

“LAISVOJI MINTIS”

3252 So. Halsted St.,
1401 No. Main Ave.,

CHICAGO, ILL.
SCRANTON, PA.